

BARTHA ÁKOS

A Nemzeti Radikális Párt (1930–1936) és sajtója*

Előzmények – röviden

A Nemzeti Radikális Pártot 1930 végén alapította a Fajvédő Pártból kilépett Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki *Előőrs* című lapjában ekkor már két éve népszerűsítette saját(os) politikai felfogását. Ehhez azonban a parlament nyilvánossága már nem állt rendelkezésére. A Fajvédő Párt színeiben induló politikus 1926 végén sikertelenül próbálta megtartani 1922-ben még kormánypártiként megszerzett derecskei mandátumát, majd 1927 novemberében – anyagi okok miatt – az eredmény ellen indított petícióját is kénytelen volt visszavonni.¹ Ugyanebben az időszakban egykori lapja, a *Szózat* is megszűnt, a kampány során szerzett tudócsúcshurutját hónapokon át kényszerült kezelteni, év végén pedig a Magyar Országos Véderő Egylet éléről is távozott. A személyes életút viszontagságainak hátterében a nagypolitika átrendeződése, a radikális jobboldali csoportok térvészése és a Bethlen István miniszterelnök neve által fémjelzett, a nemzetközi elvárásoknak sokkal inkább megfelelő konzervatív-liberális vonal megerősödése állt. A parlamentből történő – lapnélküliséggel terhelt – kibukás változtatásra sarkallta Bajcsy-Zsilinszkyt. A politikus egyrészt megőrizte régi kapcsolatait, és bizonyos pozícióit is megtartotta az ellenforradalmi egyesületi életben, másrészt új csoportok és új emberek tűntek fel látókörében. Itt kell megemlíteni – a már kolozsvári diákkorából ismert – Pethő Sándor legitimista publicistát és baráti körét, Vass József népjóléti és munkaügyi minisztert, a kurzussal ekkorra már élesen szemben álló Szabó Dezső író és Fenyő Miksát, a GYOSZ igazgatóját. Amilyen vegyesnek tűnik ez a társaság, olyan eklektikusnak fogjuk találni a politikus által 1928. március 15-én indított hetilapot, az *Előőrs*öt, amely később az 1930 vé-

* A tanulmány elkészítését az MTA Posztdoktori Kutatói Programja és az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoportja támogatta. Posztdoktori befogadó intézmény: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

¹ Vö. RUSZOLY József, *Derecske és Tarpa, Bajcsy-Zsilinszky Endre választási küzdelmeinek történetéhez 1.* = *Napjaink*, 1986, 7, 22–25; BARTHA Ákos, *Fajvédelem vidéken, Bajcsy-Zsilinszky Endre derecskei mandátuma (1922–1926) = Vidéktörténet 1, Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18–20. században*, szerk. Csikós Gábor, Hegedüs István, Horváth Gergely Krisztián, Ö. Kovács József, Bp, MTA BTK, 2017, 189–228.

gén alapított Nemzeti Radikális Párt hivatalos orgánuma lett.² Tanulmányomban ezt a pártot mutatom be, elsősorban sajtótörténeti és levéltári források alapján, de a kiterjedt memoáriródmalmat is bevonva. A párttörténet során nagy hangsúlyt helyezek a sokszínű kortárs percepciót megmutatni képes sajtoreflexiókra, Bajcsy-Zsilinszky pártlapjainak finánciális helyzetére, a meglepően összetett szerző- és szerkesztőgárdára, valamint a pártvezér nyilvánosságban betöltött szerepére (szerepeire).

A nemzeti radikalizmus „előőrsé”

Bár az *Előőrs* lapengedélyét már 1927. október 12-én kézhez kapta Bajcsy-Zsilinszky,³ az első szám csupán 1928. március 15-én jelent meg. A nehézkes indulás okairól sajnos nincsen további információnk, azonban a korabeli viszonyokat illetően beszédes, hogy épp ebben az időszakban – vagyis a húszas évek közepén – négy év alatt 110 lapalapítási kérelmet utasított el a miniszterelnökség sajtóosztálya.⁴ Hogy a folyóirat mégiscsak elindulhatott, aligha függetleníthető Vass József személyétől. Tudjuk, hogy a miniszter bújtatott módon szponzorálta a hetilapot, ami egyrészt egy (itt nem tárgyalandó, ám) jelentős személyes konfliktushoz vezetett,⁵ másrészt a lap ideológiai arculatán is nyomot hagyott. Először azonban érdemes néhány példa alapján szemügyre venni a lap korabeli fogadtatását. Az ekkor Bethlen István holdudvarához tartozó *Budapesti Hírlap* „új nacionalista hetilapként” méltatta az orgánomot, amely „a nemzeti társadalom egységbe szervezését, a magyar nép nehéz szociális helyzetének megvilágítását, az igazi magyar nacionalizmus eszmevilágának kiépítését ígéri”.⁶ A szintén konzervatív-liberális, de a kormánypárttól távolabb álló *Pesti Hírlap* is hasonlóan vélekedett, s mint írták, a „vitész Bajcsy-Zsilinszky Endre szerkesztésében megjelenő *Előőrs* című politikai hetilapot a gazdag és változatos tartalom teszi érdekessé”.⁷ A szociáldemokrata *Népszava* ellenben kételkedett a politikus ellenzékiiségének őszinteségében: „Az egykori fajvédő vezér most szembefordult azzal a »keresztény-nemzeti kurzussal«, amelynek egyik megalapozója és támasza volt. Ennek az új – természetesen ismét csak »hazafias« – fajvédő politikának a szolgálatában

² Vö. BARTHA ÁKOS, *A Fajvédő Párttól a nemzeti radikalizmusig, Bajcsy-Zsilinszky Endre pályaképe 1926 és 1931 között (I–II.) = Századok*, 2017, 2–3, 355–386, 645–676.

³ VIGH Károly, *Bajcsy-Zsilinszky Endre. 1886–1944, A küldetéses ember*; Bp., Szépirodalmi, 1992, 90.

⁴ SIPOS Balázs, *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban (Politika- és társadalomtörténeti vázlat)*, Bp., Argumentum, 2011, 122.

⁵ A Bajcsy-Zsilinszky–Szabó Dezső pereskedéshez lásd: BARTHA ÁKOS, *Egy lovagiatlan ügy, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Szabó Dezső afférja(i) = Új Nézőpont*, 2017, 3. 51–78.

⁶ *Budapesti Hírlap*, 1928. márc. 4., 15.

⁷ *Pesti Hírlap*, 1929. január 12. 16. A Gömbös-kormány sajtófőnöke „politikailag színtelennek” ítélte meg ezt a lapot. *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása, 1932–1936, Antal István sajtófőnök emlékiratai*, szerk. Gergely Jenő, Bp., Palatinus, 2004, 313.

aztán nemrég egy hetilapot is indított »Előörs« címen⁸ – fogalmaztak igencsak maliciózus cikkükben, s a későbbiek folyamán is meglehetősen felemás módon viszonyultak a nemzeti radikálisokhoz.⁹

Az *Előörs*ben egyszerre jelentek meg írások kipróbált fajvédőktől (Eckhardt Tibor, Kádár Lehel, Lendvai István, Zsirkay János, Méhely Lajos, Gálócsy Árpád¹⁰), a kezdetben főmunkatársként csatlakozó Szabó Dezsőtől, Bajcsy-Zsilinszky „napkeleti bölcsek” néven elhíresült kávéházi törzsasztalának Pethő Sándor fémjelezte társaságától és újonnan jelentkező fiataloktól is. Az utóbbi csoportban találjuk – többek között –, a jezsuita Balla Boriszt, a Bajcsy-Zsilinszky által felfedezett Féja Gézát, a Féja által az ismeretlenségből kiemelt Szabó Pált, a Babits által méltatott Pintér Ferencet, valamint egy darabig József Attilát is, aki itt közölte például *Klárások* című versét, több más írása mellett. Elsősorban a népi mozgalom körüli bábáskodás miatt őrizte meg a folyóirat nevét az irodalomtörténet, nem is érdemtelenül. Bajcsy-Zsilinszky borsodi barlanglakásokról cikkezett Szabó Zoltán híres szociográfiája¹¹ előtt közel egy évtizeddel, az *Előörs* Lapkiadó Rt. részvényjegyzésre buzdító felhívása pedig szinte a *Magyarország felfedezése* sorozatot előlegezte: „(...) félredobva a megszokott önámító, szép hazugságokat és beidegzett frázisokat, meztelenre vetköztetjük az egész mai magyar életet, lefényképezzük és megmutatjuk minden sebé, betegségét, tökéletlenségét, nyomorúságát, leleplezzük az új tőkés feudalizmust”.¹² Am nem csak előlegezte, hiszen számos író és szociográfus próbálgatta itt, illetve az utódlapban, a *Szabadság*ban a szárnyait (Féja mellett például Oláh György, Kovács

⁸ *Népszava*, 1928. júl. 1., 15.

⁹ A *Népszava* betiltása miatt a *Szabadság* tiltakozott, amit a szociáldemokrata lap nem is felejtette el. *Népszava*, 1932. ápr. 19., 8. – A munkáslap figyelemmel követte az NRP újságjának náciellenes cikkeit (vö. pl. *Népszava*, 1934. aug. 4., 4.), és az 1935-ös választási botrányt is. Vö. pl. *Népszava*, 1935. máj. 14., 10. és 1935. szept. 10., 3. – Bár a Szociáldemokrata Párt 1935-ben taktikai okokból együttműködni is hajlandó volt az NRP-vel, az átállt párttagoknak és az NRP-ben feltűnő sztrájktröröknek nem bocsátottak meg. Vö. *Népszava*, 1934. szept. 24., 3. – Gyanakodva figyelték Bajcsy-Zsilinszky Mussolini-szimpátiáját is, főként a politikusnak az olasz *Lavoro Fascista*-nak adott interjút. Szerintük – és az MTI szerint – Bajcsy-Zsilinszky „kijelentette, hogy fasiszta szellemben akarja újjászervezni pártját és a korporációs parlamentért akar harcolni. (...) Bejósolja, hogy (...) rövidesen az egész világ fasiszta lesz. Íme, idejuttott tehát Zsilinszky és pártja: a nemzeti radikális párt.” *Népszava*, 1934. okt. 6., 12; vö. *MTI Bizalmas Értesítések*, 1934. okt. 3., 719. sz. és *MTI lapszemle, Olasz lapszemle*, 1934. okt. 9., 19. – Bajcsy-Zsilinszky – jókora fáziskéséssel – cáfolta idézett szavait (*Népszava*, 1934. okt. 31., 7.) és újságírói félreértésre hivatkozott. (*Magyarország*, 1934. okt. 31., 5.) – Az sem könnyítette a kapcsolatot, hogy az NRP „Nagybuda-pestben” erősen próbálkozott a munkások „nemzeti útra” terelésével.

¹⁰ Gálócsy „a harmincas évek elején a magyar szélsőjobboldali egyesületi élet egyik központi alakja” volt. ABLONCZY Balázs, *Keletre magyar! A magyar turanizmus története*, Bp., Jaffa, 2016, 102.

¹¹ SZABÓ Zoltán, *Cifra nyomorúság, A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*, Bp., Cserépfalvi, 1937.

¹² *Előörs*, 1928. okt. 14., 17.

Imre, Veres Péter, Szabó Pál vagy Sinka István). Ekképp – Féja kötete¹³ nyomán – gyakran rendszerellenes szabadcsapatként tartják számon a Bethlen István minisztere által fenntartott lapot,¹⁴ noha a patrónus miniszterhez nagyon is hű volt a szerkesztőség. Jelzésértékű, hogy Bajcsy-Zsilinszky a miniszter kétségkívül jelentős, ám a mezőgazdasági szegénységet rendszeren kívül hagyó biztosítási törvényjavaslatát a „sivatagként” értelmezett magyar (szociál)politika „oázisaként” ünnepelte lapjában, ahol más apropóból is méltatták Vasst.¹⁵

A fentiek okán nem meglepő, hogy a miniszter 1930 szeptemberében bekövetkezett halála rendkívül nehéz helyzetbe hozta az *Előőrsöt*. Talpassy Tibor (az NRP titkára) szerint a főszerkesztő – vélemény szabadságát féltve – nem akarta az általa támadott ipari és bankérdekeltségek támogatását igénybe venni,¹⁶ így a lap nyomdáról nyomdára kényszerült vándorolni. Az egyetlen kiútnak a pártosodás tűnt,¹⁷ főképp, mivel a lapvezér a számára nem sok babért termő 1929-es tarpai időszaki választáson megtapasztalhatta, milyen esélyei lehetnek párton kívüli jelöltként. A problémát értelemszerűen két módon lehetett megoldani: csatlakozással egy már létező pártalakulathoz, illetve saját párt alapításával. Bajcsy-Zsilinszkyt tapasztalatai, illetve ambíciói utóbbi lehetőség felé hajtották, noha tisztában kellett lennie egy párt működtetésének nehézségeivel. Ez az időszak egybeesett az új Kisgazdapárt megalapításának előtörténetével, és részben egybe is fonódott azzal. A kezdeti lelkes együttműködést azonban a Tildy Zoltánnak 1930 végén megüzent politikai háború váltotta. Bajcsy-Zsilinszky „nemzeti pártban” gondolkodott, vagyis nem volt hajlandó osztályszempontoknak alárendelni immáron könyvként is megjelent koncepcióját.¹⁸ 1930 novemberében *Nyergelni* címmel közölt vezércikke már a Nemzeti Radikális Párt megalakulásáról tudósított, ami eleinte nem jelentett nyílt ellenségeskedést, ám a december közepi pártértekezleten már hosszasan ostromozták a megalkuvó kisgazdákat, akik összeálltak a legitimista nagybirtokos Gaál Gasztonnal.¹⁹

¹³ FÉJA Géza, *Szabadcsapat*, Bp., Szépirodalmi, 1965.

¹⁴ Vigh Károly írásai mellett (hatása miatt) Borbándi Gyula könyvét kell kiemelnünk. Borbándi szerint az *Előőrsöt* „a hajdani fajvédőből a demokratikus ellenzék egyik hangadóijává vált politikus” alapította. BORBÁNDI Gyula, *A magyar népi mozgalom, A harmadik reformnemzedék*, Bp., Püski, 1989, 123.

¹⁵ Vitéz BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Oázis a sivatagban = Előőrs*, 1928. jún. 10., 1–3. Vö. pl. *A tanyanép szociális helyzete? Vass József szíve is megesett Sebők Vince tragédiáján = Előőrs*, 1929. nov. 9., 5–7. vitéz

¹⁶ TALPASSY Tibor, *A holtak visszajárnak*, Bp., Magvető, 1971, 21.

¹⁷ „Mondtam már sokszor, és csak ismételhetem: a lap is akkor jut levegőhöz, ha párt áll a háta mögött. Másként fogják vásárolni, mint eddig.” Bajcsy-Zsilinszky bizakodó szavait – több évtized távlatából – idézi: TALPASSY Tibor, *Betöltötte hivatását*, Bp., Magvető, 1975, 25.

¹⁸ Vitéz BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Nemzeti radikalizmus*, Bp., Stádium, 1930.

¹⁹ Vö. Vitéz BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Új Pustaszor felé = Előőrs*, 1930. jún. 28., 1–2; Uő, *Amiről kevés szó esett Derecskén = Előőrs*, 1930. júl. 5., 1–3; Uő, *Nyergelni! = Előőrs*, 1930. nov. 1., 3–4; Uő, *Nemzeti munkásmozgalmat! = Előőrs*, 1930. nov. 8., 1–2; Uő, *A „független” Kisgazdamozgalom vége = Előőrs*, 1931. máj. 31., 1.

A párt és sajtója

Talpassy szerint „a pártalapítás hírére magasra szökkent az előfizetők száma”.²⁰ Annyi bizonyos, hogy 1930 novemberében 50 fillérről 20 fillérre szállították le az immáron bővített formában megjelenő *Előörs* árát, 1931-ben pedig az eleinte tördelési gondokkal küzdő, 1930 nyarán újabb nyomdaváltáson átesett²¹ újság többhasábos címlappal, képekkel és egyre több reklámmal került az olvasók elé. Okkal gondolhatjuk, hogy az árleszállítás, az igényesebb megjelenés és a szélesebb körű terjesztés áldozatait a hosszabb távú célok miatt vállalta a lapvezér, hiszen az *Előörs* a nagy reményekkel megalapított Nemzeti Radikális Párt hivatalos lapja lett,²² a szerkesztőség pedig „új, minden igényt kielégítő” otthonra lelt a Semmelweis utcában, ami egyben a pártközpontnak is otthont adott.²³

Érdemes röviden megvizsgálni, milyen célokért küzdött a két pártlap, az *Előörs* és utódja, a *Szabadság*. Bajcsy-Zsilinszky a jobboldali kiadványokra szakosodott, öccse (Zsilinszky Gábor) által vezetett Stádium Kiadónál jelentette meg 170 oldalas kötetét, melyben egyszerre vetette el az egyaránt meghaladottnak vélt kapitalizmust és szocializmust, hogy helyettük a középosztályra, a parasztságra és a munkásságra épített, de a megreformált középosztály által vezetett új nemzeti rendet ajánlja. Az eltérő érdekek áthidalását fasiszta mintára elképzelt „osztályszövetségek” lettek volna hivatottak szolgálni. A különböző érdekképviseletek alkották volna az országgyűlés egyik, míg a népképviseleti kamara a másik házáat. Ez a rendszer, valamint az általános és titkos választójog lett volna hivatott biztosítani a demokratikus alapú törvényhozást. Az ország államformája gyanánt az alkotmányos nemzeti királyságot jelölte meg a szerző, aki radikális nacionalizmusként határozta meg ideológiáját. A gazdasági elképzelések tengelyébe egy radikális földreform nagyszabású telepítéssel kiegészült terve került. A program ostorozta az ún. „bankokráciát”, támogatta a kisipart, valamint a kereskedelem magyarosítását. Ugyanezek a szempontok domináltak a kultúrpolitikánál. A külpolitikában a cél a megreformált Szent István-i birodalom és a „dunavölgyi” országok együttműködése volt. Ehhez fő szövetségesül Olaszországot, míg a legveszélyesebb hatalomként Németországot nevezte meg Bajcsy-Zsilinszky, aki igen nehézkes pártstruktúrát dolgozott ki és sejtyszerűen tagolódo, „családokra” és „nemzetségekre” épülő, katonai célokra is bevethető szervezetek kiépítését írta elő.²⁴

²⁰ TALPASSY Tibor, *A reggel még várat magára*, Bp., Gondolat, 1981. 20.

²¹ Lásd Bajcsy-Zsilinszky levelét Csizmadia Lajoshoz (1930. június 6.). Közli: VIDA István, *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Bihar megyei Független Kisgazdapárt megalakulása (1930). Dokumentumok = Békési Élet*, 1986, 3, 303.

²² *Előörs*, 1930. nov. 1., 1. – Kiss József szerint Eckhardt Tibor cikkei mellett anyagilag is támogatta az *Előörs* megjelenését. Kiss József, *Fajvédelemtől a nemzeti demokráciáig, Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai tervei a trianoni Magyarország megújulására (1918–1932)*, doktori (PhD) értekezés, DE BTK, 2007, 141.

²³ TALPASSY 1981, i. m. 26.

²⁴ BAJCSY-ZSILINSZKY 1930, i. m.

A hajdani huszártiszt pártja egyedüli képviselőjeként jutott be a törvényhozáshoz az 1931-es választásokon, a beregszászi (közkeletű nevén: „tarpai”) körzet jelöltjeként.²⁵ Katonás stílusa nem csak megjelenésén, programján, megnyilvánulásain és állandó párbajain érződött. Bajcsy-Zsilinszky, aki a húszas években Bethlen és Gömbös „közkatona”-ként identifikálta magát,²⁶ immáron saját maga is vezérként – lap- és pártvezérként – ténykedett. Alighanem ez a (persze korántsem egyedülálló) többfrontos munka volt az oka annak a nem mindennapi jelenetsornak, ami az országgyűlés 1932. április 22-i ülésén játszódott le.²⁷ Bajcsy-Zsilinszky kért szót a Házban, ám beszédét nem tudta megtartani, néhány bevezető mondat után „hirtelen megállt beszédében, elsápadt és összeesett”. A *Pesti Hírlap* beszámolója szerint „az ülésteremben nagy izgalom támadt”, az elnök „felfüggesztette az ülést”, majd a Ház orvos tagjai (Hodossy Gedeon és Szalóky Navratil Dezső) elsősegélyben részesítették az elalélt szónokot. „Megállapították, hogy csak múló rosszulétről van szó. A képviselő, aki napok óta megfeszített erővel dolgozott, idegkimerültség következtében vesztette eszméletét. Később annyira jobban lett, hogy folytatni akarta beszédét, képviselőtársai azonban lebeszéltek erről.”²⁸ Az el nem mondott beszédből – pontosabban a pártvezető esetéből – a pártvezetés igyekezett politikai tőkét kovácsolni, nyilvános levélben kérve nagyobb áldozatvállalást a tagságtól. Mint figyelmeztettek, a „vezér” „végső erejét is kockára tette” a célokért. Levelükből a történelmi analógiák sem maradtak ki: „Elterjedt volna-e a kereszténység, ha az első keresztények fel nem tudták volna cserélni a fényt, a pompát a katakombák félelmetes üregeivel? (...) Testvérek! Adjátok vissza a vezér hitét, munkakedvét és életerejét!” – fogalmaztak.²⁹ Itt érdemes megemlíteni Sántha György költő Bajcsy-Zsilinszkynek dedikált, népi stílusjegyeket expresszionista képekkel (és némi adys manírral) ötvöző versét, ami *A vezérhez* címmel jelent meg 1935-ben.³⁰ A fentiekből okkal következtethetünk Bajcsy-Zsilinszky „kultikus jellegű reprezentációjára”.³¹ Ennél tovább azonban ő maga nem ment; legalábbis egykori barátja, Gömbös Gyula ilyen irányú próbálkozásainak idején már a vezérkultusz magyarországi gyökértelenségét hangoztatta.³²

Pártnak és újságnak szinte mindig ingatag anyagi biztonságát a Magyarorszá-

²⁵ HUBAI László, *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*, Bp., Napvilág, 2001, I. kötet, 51.

²⁶ Vö. második idézés. 192–193. Vö. 1. lj.

²⁷ Vigh Károly – tévesen – április 6-ról tudósít. VIGH 1992, i. m. 133; vö. *Képviselőházi Napló*, 1931. VI. köt. 147. (1932. ápr. 22.),

²⁸ *Pesti Hírlap*, 1932. április 23., 3.

²⁹ *Szabadság*, 1932. máj. 8., 1–2. („Országos harc a szabadságért”)

³⁰ SÁNTHA György, *A vezérhez. Bajcsy-Zsilinszky Endrének* = Uő, *Arany homokon nomád felhők alatt*, Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt., 1935, 166–167. (A kötet előszavát Féja Géza írta.)

³¹ Vö. TURBUZ Dávid, *Vezérképek, vezérkultuszok a Horthy-korszakban = Médiatörténeti tanulmányok*, szerk. Klestenitz Tibor, Sz. Nagy Gábor, Bp., 2015, 235–260, különösen: 236.

³² Vö pl. BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Hiányok az ellenzéken* = *Szabadság*, 1935. jún. 9., 1.

got is elérő gazdasági világválság alapjaiban rendítette meg. A helyzetet nehezítette, hogy Bajcsy-Zsilinszky – a memoárok tanúsága szerint – továbbra sem akarta a GYOSZ és a TÉBE támogatását igénybe venni,³³ noha adóssága 1931 őszére 13 000 pengőre rúgott, ráadásul az egyik kisebb nyomda pert is indított az *Előrs* kiadója ellen. Minthogy az ügy jogi útra terelése képviselői jövedelmét veszélyeztette, a pártvezér a régi barát, Kozma Miklós MTI-elnök közbenjárását kérte, aki egy jogi kiskapu segítségével akadályozta meg képviselői fizetésének inkasszójását.³⁴ Az *Előrs* Lapkiadó Rt-nek azonban 1931 végén még mindig 6637 pengő adóssága volt.³⁵ A lap hamarosan meg is szűnt, pontosabban 1932 márciusának közepén átalakult *Szabadsággá*. Ám a régi-új lap továbbra is csak vitte a pénzt, a szerkesztőség pedig örökös költözködésre kényszerült. A heti nyomdászamlák kiegyenlítését Bajcsy-Zsilinszky saját képviselői fizetéséből és baráti hozzájárulásokból (Rékey Ödön, Biernaczký Szilárd, Borbás Gáspár pénzéből) tudta ideig-óráig megoldani.³⁶ Talpassy szerint Vass József halála (1930. szept. 8.) után mindenekelőtt Varga Albert Párizsból hazatért festőművész támogatásából tartották fenn magukat, de 1932 októberére a művész is „kimerült”, a főszerkesztő által szerződtetett gazdasági szakemberek pedig nem sokáig tudták elviselni az öntörvényű politikust.³⁷ Ő maga is „reménytelennek” ítélte helyzetét gazdasági vezető pozícióban lévő öccsének írt (szemrehányó) levelében: „A panaszkodás ugyan nem kenyerem, de elég talán, ha ennyit mondok: még ma is – 46 éves koromra – pincéradósságokkal küszködöm – hónapról hónapra, mint

³³ A GYOSZ (Gyáriparosok Országos Szövetsége) és a TÉBE (Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete) sajtóalaplístájához: BUZINKAY Géza, *Kis magyar sajtótörténet*. Online verzió: <http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#23> (Letöltve: 2016. 01. 12.), illetve újabban: Uő, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* = *Wolters Kluwer*, 2016, 343–344.

³⁴ Kozmának írt levelét (1931. okt. 7.) idézi: SEBESTÉNY Sándor, *Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártja 1933–1936*, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 75. – Kozma beleegyező válassza még aznap kelt. Közli: *Bajcsy-Zsilinszky levelezése*, Vigh Károly összeállítása Lackó Mihály segítségével (gévelt másolatok), MTA BTK TTI Könyvtár. – A nyilvánvaló nehézségek ellenére egy képviselőházi megjegyzés szerint Bajcsy-Zsilinszky napilap indításán is gondolkodott, sőt erre vonatkozóan be is adta a kérelmet. Lázár Miklós felszólalása: „(...) a t. kormány azon az állásponton áll, hogy politikai pártoknak, mint például éppen itt van Zsilinszky t. barátom pártjának, nem engedélyezi napi közérdekű sajtóorgánum megjelenését. (...) (vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre: Ugyanakkor nekem félév után sem adják meg az engedélyt!)”. *Képviselőházi Napló* [a továbbiakban: KN] 1931. VIII. kötet. 136. (1932. máj. 20.) – Bö két évvel később pedig a „szorult helyzetben lévő” *Kis Újság* megszerzésével próbált napilaphoz jutni a politikus. *Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Kodolányi Jánosnak*, 1934. aug. 8. Közli: VIGH Károly, *Bajcsy-Zsilinszky Endre levelei Kodolányi Jánoshoz* = *Tiszatáj*, 1986, 6, 44–45. (A próbálkozás sikertelen maradt.)

³⁵ *Gazdasági, Pénzügyi és Tőzsdei Kompas, 1932–1933. évre*, szerk. Kallós János, Bp., Budapesti ipari és kereskedelmi részvénytársaságok, 1932, 204.

³⁶ TALPASSY Tibor, VIGH Károly, *Bajcsy-Zsilinszky Endre a pálkövei törpebérlő, A pálkövei Bajcsy Zsilinszky-bérlet története* = *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 1970, 9, 229.

³⁷ TALPASSY 1971, i. m. 20.

kis diákkoromban s még ma sem tudok könyvet vásárolni s máig nem tudtam eljutni Párizsba.”³⁸

Az igen szerény 1931-es választási eredmény arra sarkallta Bajcsy-Zsilinszkyt, hogy pártját és lapját is felfrissítse, magát pedig tehermentesítse.³⁹ Így került a jó tollú és remek szervező hírében álló fiatalember, Hubay Kálmán a miskolci *Magyar Jövőtől* a budapesti *Előörshöz* 1931 októberében (tehát nem 1932-ben és nem a *Szabadsághoz*⁴⁰). Hubay nemcsak lapszerkesztő lett, de azonnal az NRP központi főtítkárává avanszált. Neve a lap fejlécén közvetlenül Bajcsy-Zsilinszkyé alatt szerepelt egészen az utolsó számmal bezárólag (1932. márc. 20.). A *Szabadságon* azonban már hiába keressük a nevét. Talpassy emlékei szerint már Gömbös miniszterelnöki kinevezését megelőzően (1929–1932 közt) beszédtema volt újságíróberkekben egy körvonalazódó új lap, amihez sikerült megnyerni Hubayt.⁴¹ Az bizonyos, hogy 1933-ban már valóban Gömbös mellett találjuk az ambiciózus fiatalembert, aki alighanem megunta az ellenzéki keserű kenyerét. Ehelyett a miniszterelnök politikáját támogató, nagy példányszámban utcára dobott új „dömpinglap”, a *Függetlenség* főszerkesztői pozícióját választotta (hogy aztán a harmincas évek végén a Nyilaskeresztes Párt sikeres szervezőjeként tűnjön fel).⁴² Bár a hungarizmus útjára nem lépett, némileg hasonló karriert futott be a Hubay országos pályára állításában komoly érdemeket szerző Antal István. Antal 1919-ben Szegeden Eckhardt Tibor beosztottjaként szolgált, Zsilinszkyhez hasonlóan, akinek 1926/27-es derecskei petícióját gondozta. Talpassy szerint

³⁸ *Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Zsilinszky Gáborhoz*, 1932. okt. 31. Bajcsy-Zsilinszky levelezése, MTA BTK TTI Könyvtár. – Egy évvel korábban ugyanakkor 1927 után ismét járt Olaszországban (Fiume, Abbázia), ahogyan 1932 novemberében kelt, Bende Máriának címzett levelei bizonyítják. Uj.

³⁹ *Vö. Előörs*, 1932. okt. 18., 2.

⁴⁰ *Vö. TALPASSY 1981, i. m. 50–68. és VIGH 1992, i. m. 135.* – Bár mind Talpassy, mind (az ő nyomán) Vigh igeekszik bagatellizálni Hubay szerepét, a későbbi nyilasvezér egy írása már 1929-ben feltűnt az *Előörsben* (aug. 24.), 1931. júl. 12-én pedig nyílt levélben vallott hűséget Bajcsy-Zsilinszkynek (miután Tarpán kiutasításáig korteskedett mellette). Az *Előörs* 1931. okt. 18-i számában közölt kinevezése után gyakran tűnnek fel Hubay vezércikkei a lapban. Sebestény ismertette Hubay levélben történő felkínálkozását Bajcsy-Zsilinszkynek, ám mindezt ő is 1932 márciusa utánra datálta. SEBESTÉNY Sándor, *Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártja 1933–1936*, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 81–82. – Hubay pályájához: PAKSA Rudolf, *Magyar nemzetiszocialisták, Az 1930-as évek új szélsőjobbaldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*, Bp., Osiris Kiadó, 2013, 128–132. – Az *Előörsnél* és az NRP-nél eltöltött időszakáról itt nem olvashatunk, ahogyan Antal Istvánnál sem (a későbbi nyilasvezérről papírra vetett miniportréjában). GERGELY Jenő, *Adatok az Antal-Gömbös-féle „dömpingsajtó” megteremtéséhez – Részletek Antal István emlékirataiból = Múltunk*, 2004, 2, 261–262.

⁴¹ Eszerint a szakítást szinte kiprovokáló Hubay Bajcsy-Zsilinszky lapjában a megbeszéltek ellenére „antiszemitaságra ragadtatta magát”. TALPASSY 1981, i. m. 56.

⁴² Antal szerint Hubay „Miskolcra jött fel” a *Függetlenség* főszerkesztői székébe, és azt sem említi a néhai sajtófőnök, hogy korábban ismerték volna egymást (pedig, mint láttuk, egy pártban ténykedtek). GERGELY 2004, i. m. 61.

a Kállay- és a Sztójay-kormányok későbbi minisztere a *Szabadság* 1932. októberi válságértekezletén százpengős felajánlással vétette észre magát, noha ekkor már nyomdában volt a másnapi *Budapesti Közlöny*, benne miniszteri tanácsosi kinevezésével, valamint megbízatásával a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetésére.⁴³ Bár Antal átállása valószínűleg nem ilyen drámai forgatókönyv szerint zajlott, Bajcsy-Zsilinszky többször is utalt később a kormányparti politikus NRP-s korszakára.⁴⁴ Sőt, az is lehetséges, hogy a „tékozló fiú” mégsem felejtette el teljesen, honnan került ilyen magas státuszba. Egy – Bajcsy-Zsilinszky iránt kifejezetten ellenséges környezetből származó – információtöredék szerint ugyanis Antal negyedévenként 4000 pengővel támogatta egykori pártjának lapját új minőségében.⁴⁵ Az viszont egészen biztos, hogy a *Szabadságot* a Gömbös-kormány kinevezésekor, 1932 őszén már Féja Géza szerkesztette. Saját írásai mellett Erdélyi József, Tamási Áron és Sértő Kálmán írásaival is gyakorta találkozhattak az olvasók a lap hasábjain.⁴⁶ 1934-től aztán Féját nem csupán a redakcióban, de Bajcsy-Zsilinszky bizalmában is Kodolányi váltotta, akinek előlétele és szélsőbaloldali szimpátiái nem lehetett titok a politikus számára – ahogyan az egykekérdést napirenden tartó munkássága sem.⁴⁷ Ezek az impulzusok mind hozzájárultak ahhoz, hogy Bajcsy-Zsilinszky politikai és ideológiai tájékozódása egyre szerteágazóbbá vált.

Az 1934-es év egyébként is fontos változást hozott a népi szellemű sajtó életében. 1934 tavaszára *Az Est*-konzern Zilahy Lajost tette meg a *Magyaror-*

⁴³ TALPASSY 1971, i. m. 17–22. Antal emlékei szerint Gömbös 1932. szeptember közepén tett neki először célzást leendő sajtófőnöki kinevezésére, amit szeptember 30-án konkretizált. Politikai jellegű találkozásaik ugyanakkor már április közepe óta folytak. GERGELY 2004, i. m. 65, 115, 119.

⁴⁴ Antal kinevezést 1932. október 14-én címlapon hozta a *Budapesti Közlöny*. Sem Antal Gömbösré fókuszáló saját visszaemlékezése, sem a kötet Gergely Jenő tollából származó bevezető tanulmánya nem tudósít Antal NRP-s korszakáról. Ugyanakkor Bajcsy-Zsilinszky egyik cikkében a sajtófőnök stílusát kritizálva megjegyezte, hogy az NRP-ben egyszerűbben fogalmazott. BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Mozduljon meg az ellenzék!* = *Szabadság*, 1935. aug. 25., 1–2. – Antal pártbeli szerepvállalását egy másik cikkében is megerősíti, kormányparti stílusát „német mintára berendezkedő újmagyar talmudizmusnak” minősítve. BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Jobboldal, baloldal* = *Szabadság*, 1935. szept. 22., 1–2.

⁴⁵ „Antal István említette Medvegynek [Medvegy Elemérnek valószínűleg – B. Á.], hogy amikor ő – Antal – min. eln. sajtófőnök volt, utasításra – talán Gömbös utasítására – negyedévenként 4000 pengőt utalt ki B. ZS. E. részére.” Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések, 698. fond. Domokos József. 169. ő. e. (Domokos József töredékes feljegyzései Bajcsy-Zsilinszky Endréről) Antal szerkesztett visszaemlékezésében nem találni nyomát a támogatásnak, ami nem is meglepő, mivel a sajtótörténeti szempontból érdekes részek rendre kimaradtak a kiadványból. GERGELY 2004, i. m. – Ugyanez mondható el a fenti hiányosságot pótolni hivatott, a Gömbös-féle „dömpingsajtóról” szóló forrásközlésről is (itt Bajcsy-Zsilinszkynek a neve elő sem kerül). GERGELY 2004, i. m.

⁴⁶ Sértő nem mindennapi pályájához: BARTHA Ákos, *Egy mélytengeri hal szárazon, Sértő Kálmán – az „urbánus”, a népi, a hungarista* = *METSZETEK*, 2015, 2, 28–50.

⁴⁷ Vö. pl. KODOLÁNYI János, *Sötétség (Dél-baranyai tanulmány)* = *Nyugat*, 1922, 17–18; Uő, *A hazugság öl, Memorandum Huszár Károlyhoz, a képviselőház alelnökéhez* [1927] = KODOLÁNYI János, ifj. KODOLÁNYI János, *Baranyai utazás*. Bp., Magvető, 1963.

szág főszerkesztőjévé, aki teret engedett a népi íróknak és az általuk felvállalt olyan kényes kérdéseknek, mint a földreform, a „pángermán izgatás”, az egyre nyomasztóbb szociális gondok, a hiányos szabadságjogok vagy a dunai népek együttműködése. Így került a laphoz Féja Géza, aki vidéki riportok megírására kapott megbízást, Kodolányi János, aki „ülő szerkesztő” lett (vagyis kéziratokat javított), de Talpassy Tibor és Bajcsy-Zsilinszky is dolgozott a *Magyarországnak* – utóbbi nem is keveset. Az NRP vezérének a tárgyalt időszakban – tehát 1936 végéig – 121 cikke jelent meg itt.⁴⁸

Egy időre úgy tűnt – Simándy Pál emlékei szerint legalábbis, a *Szabadság* ügyei is rendeződnek, mivel sikerült elérni a lap felvételét a TÉBE listájára. Eképp az 1933 ősztől ismét új tipográfiával, valamint kibővült munkatársi gárdával és színes tartalommal jelentkező pártorgánum szerkesztősége a következő év elején az impozáns New York palotába tehetette át székhelyét. Am a fordulatot kiharcoló gazdasági szakember – Simándy Pál emlékei szerint – hamarosan „személyes juttatást” fogadott el a fent említett nagyhatalmú szervezettől, amit a lapvezér nem tolerált és megvált munkatársától.⁴⁹ Vigh Károly szerint 1934-ben egy németellenes, legitimista képviselőcsoport (Griger Miklós, Pallavicini György, Sigray Antal) is támogatta a *Szabadságot*,⁵⁰ ám a nehézségek ennek ellenére újrakezdődtek,⁵¹ és odáig fokozódtak, hogy 1934 végén, 1935 elején másfél hónapon keresztül szünetelt a lap. A szerkesztőség ennek következtében „a Szentkirályi utca 6. szám alatti bérház egyik második emeleti, kétszobás udvari lakásába” kényszerült költözni 1935 februárjában.⁵² A lelkes munkatársaknak a képviselői

⁴⁸ A jobboldali sajtóval ellentétben – és a szociáldemokrata *Népszavához* hasonlóan – a liberális lapoknál Zsilinszkynek erősen hendikepes startpozíciója volt, ami az 1911-es Áchim-ügyig vezethető vissza. Zsilinszky 1921-ben ráadásul kétrészes cikket közölt a *Szózarban*, melyben hazaárulással vádolta Miklós Andort, *Az Est*-lapok tulajdonos-főszerkesztőjét. A kölcsönös averzió a harmincas évektől változott meg. 1931-től *Az Est*, a *Pesti Napló* és a *Magyarország* is előszeretettel foglalkozott a nemzeti radikális képviselő náciellenes interpellációival, a „feudális nagybirtokot” ostromozó beszédeivel, 1935 végén pedig ezek a periodikák magától értetődően álltak az egységes ellenzék mellé a tarpai mandátumharcban. A liberális sajtóhoz fűződő kapcsolat nem szorítkozott *Az Est*-konzern lapjaira. A politikus 1933-ban és 1934-ben három írást közölt az *Ujságban*, köztük két vezércikket. Vö. *Bajcsy-Zsilinszky Endre bibliográfiája*, szerk. Bartha Ákos. (Kézirat)

⁴⁹ SIMÁNDY Pál, *A küldetéses ember = Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*, szerk. Vigh Károly, Bp., Magvető, 1984, 158–159.

⁵⁰ VIGH 1992, i. m. 149.

⁵¹ A politikus helyzetét érzékelteti az alábbi, elkeseredett magánlevél: „Pár nappal ezelőtt egy jogtalanul kivetett és már törölt illeték miatt kicsi híja, hogy elvitték bútoraimat; tegnap a gázt akarták lakásomon kikapcsolni, viszont Csekő elvitt 100 pengőt úgy, hogy ma is ki van kapcsolva a telefonunk; Nyitrai nem küldte a párizsi nyomdaköltséget; a mai napon egy újabb 1100 pengős pert kaptam a nyakamba meg egy 200 pengőn felüli végrehajtást, mivel egy 1700 pengős nyomdatartozásom ma még ki nem bonyolított [sic!] gaz manipuláció folytán 4500 pengőre emelkedett (...)”. *Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Kodolányi Jánosnak*, 1934. okt. 25. Közli: VIGH 1986, i. m. 47.

⁵² ANTALFFY Gyula, *A Szabadság főszerkesztője = Kortársak...* 1984, i. m. 181–182. Vö. Kodolányihoz írt levelével, melyben a politikus „letörtéségére” és „idegkimerültségére” hivatkozva

mandátummal rendelkező pártvezérnél is sanyarúbb lehetett a helyzete. Ahogyan Bajcsy-Zsilinszky maga fogalmazott a mélyponton: „hét éve nem tudok emberi megélhetést nyújtani legtehetségesebb, leghívebb munkatársaimnak (...). Éhbéren vagy ingyen dolgoztatom őket, ami nagy megaláztatás számomra”.⁵³

Ebben a nehéz helyzetben a politikus tőkeerős barátai igyekeztek megmenteni a fontosnak érzett hetilapot. Kodolányi emlékei szerint Fenyő Miksa – Zilahy Lajoson keresztül – 35 000 pengős segítséget ajánlott fel, amit az önérzetes pártvezér nem fogadott el.⁵⁴ Féja – Kodolányit élesen kritizálva – többfordulós tárgyalásorozatról és „jóval komolyabb összegről” ír, mellyel „egy napilap és egy országos párt költségeinek a fedezése” lett volna megoldható. A *Viharsarok* szerzője szerint az ügylet kerékkötője éppen Kodolányi volt, akihez Bajcsy-Zsilinszky ragaszkodott, míg a „tőkések” új szerkesztőségben gondolkodtak. Ehhez rögtön fel is állítottak egy bizottságot, ám az ügylet végül kútba esett, mivel a főszerkesztőből „kitört a fajvédő” és kijelentette, hogy „ilyen tőkével» nem szövetkeznek” – emlékezett Féja. „Zilahy ekkor felajánlott a sajátjából tízezer pengőt, két részletben, és felháborodva távozott.”⁵⁵ A felajánlásról szerencsére fennmaradt egy 1934. december 9-én jegyzőkönyv, amit nemcsak Zilahy, de Illyés Gyula, Németh Imre, Szabó Lőrinc és Tamási Áron is aláírt (vagyis a pénz pontos forrása nem tisztázott). A Szabó Lőrinc hagyatékában található irat tanúsága szerint a tízezer pengős segítség feltételeként azt szabták meg, hogy a *Szabadság* nem lehet többé az NRP hivatalos kiadványa, noha „célkitűzései teljesen megfelelnek az említett párt programjának”. Ennél is fájóbb lehetett az alapító-főszerkesztő számára, hogy csupán főmunkatárs, esetleg „állandó szerződésben lévő fizetett vezércikkíró” lehetett volna. Bajcsy-Zsilinszky kapcsolatrendszerére jellemző, hogy az esetet Sztranyavszky Sándornak – ekkor épp a kormánypárt elnöke – kommentálta részletesen egy 1935. január végén kelt levélben. Mint írta, a terv – mely „nem lett volna természetesen szívem szerinti” – „nem tudott megvalósulni, mert csak olyan megoldás jelentkezett anyagi szempontból, amelyet sem én, sem ők el nem fogadhattak. Erre nem maradt más választás, mint egy utolsó kísérletet tennem: felvettem egy barátom segítségével újabb 1000 pengő kölcsönt, s ezzel megindítottuk szerényebb keretek között a lapot, s egyben felhívást intéztem híveimhez és olvasóimhoz, hogy vásárolják fel az Előrs Rt. birtokomban lévő többségi részvényeit, melynek ellenértékét én utolsó áldozatomként a lap szanálására odaadtam.”⁵⁶

már kivándorlását tervezte „a csángók közé, vagy Amerikába (...) vagy Párisba, csak innen el.” *Bajcsy-Zsilinszky levele Kodolányi Jánosnak*. 1934. nov. 20. Közli: VIGH 1986, i. m. 48. – Bajcsy-Zsilinszky élete egy korábbi mélypontján, 1914-ben hasonló tervet szőtt. Vö. BARTHA ÁKOS, „...gyakorlati közigazgatási ember akarok lenni...”, *Bajcsy-Zsilinszky Endre szüleinek címzett levelei Alsókubinból (1912–1914)* = *Fórum*, 2016, 2, 59–72.

⁵³ Vitéz BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Letegyük a fegyvert?* = *Szabadság*, 1935. jan. 27., 1–3.

⁵⁴ KODOLÁNYI János, *Visszapillantó tükrök; A Süllyedő világ befejező része*, Bp., Magvető, 1968, 376.

⁵⁵ FÉJA Géza, *Lapszélre*, Bp., Szépirodalmi, 1982, 109–112.

⁵⁶ Horányi Károly a jegyzőkönyv mellett a levelet is közli. HORÁNYI Károly, *Szabó Lőrinc mint*

Bajcsy-Zsilinszky irracionálisnak tűnő döntése mögött alighanem a Gömbös-féle „nagyvétényi ajánlat” húzódik meg. 1934. december 8-án – vagyis közvetlenül az elemzett összejövétel előtt – a miniszterelnök nagyvétényi villájában látta vendégül egykori harcostársát, akivel olyannyira belemerültek a politikai esélylatolgatásba, hogy az ellenzéki politikus ott is aludt a kormányfőnél. A megbeszélések eredményeképp Gömbös 11 NRP-s mandátumot biztosítására tett ígéretet.⁵⁷ Bár sajnos a szakirodalom hallgat arról, hogy mi is volt a „nagyvétényi ajánlat” ára, ám bármi is lett volna ez, a 11 mandátum valóban azonnal rendezte volna a *Szabadság* ügyét, valamint a pártvezér zilált pénzügyi viszonyait. Utóbira jellemző, hogy Bajcsy-Zsilinszky 1934-ben horribilisan aligha mondható, 164 pengős adóhátraléka miatt már hatósági körözés alatt állt.⁵⁸ Az is lehet azonban, hogy Féjának van igaza, aki szerint a viharos – és sikertelen – megbeszélés után Zilahy csak elküldte a tízezer pengőt (két részletben).⁵⁹ A kínos szituáció – a lap néhány ezres olvasottságával⁶⁰ egyetemben – mindenesetre a pártvezér szolid lehetőségeit és a korabeli nyilvánosságban elfoglalt szerény pozícióját jelzik,⁶¹ ami egyáltalán nem zárja ki Bajcsy-Zsilinszkynek az értelmiség bizonyos csoportjaira és a korabeli közbeszédre gyakorolt komoly hatását. A *Szabadságot* ekkor már az Athenaeum nyomdája ingyen állította elő, alighanem a politikus *Magyarországgal* történő megállapodása részeként.⁶² Ennek ellenére „1935 nyár vége tájára” – ahogy Kodolányi írja – „odáig jutott a lap, hogy szerkesztőség villanyát kikapcsolták, mindenféle közszolgáltatást megszüntettek, a nem okvetlenül szükséges bútorokat is elhordták”, a munkatársak pedig saját maguk által vett gyertya mellett voltak kénytelenek dolgozni.⁶³

a Magyarország segédszerkesztője és az Új Szellemi Front: (első közlemény) = Irodalomtörténeti Közlemények, 2009, 3, 304–305.

⁵⁷ VIGH 1992, i. m. 154–155; SEBESTÉNY 1988, i. m. 145. – Sebestény a visszaemlékezések alapján két okra vezette vissza Gömbös tervét: a miniszterelnök egyrészt számított volna Bajcsy-Zsilinszkyre Bethlen elleni küzdelmében, másrészt „reformokra sarkalló” erőként tartotta volna kívánatosnak az NRP-t a parlamentben.

⁵⁸ *Fővárosi Közlöny*, 1934/40, melléklet, 70. (Kimutatás a 164.500/VII. a. 1933. számú m. kir. pénzügyminiszeri körrendelet értelmében körözött 500 pengőig terjedő köztartozás hátrahagyásával ismeretlen helyre távozott hátralékosokról)

⁵⁹ FÉJA 1982, i. m. 111.

⁶⁰ Talpassy ötezer előfizetőről tud a *Szabadságnál*, Budapesten pedig „néhány száz lap fogyott el az árusok állványáról.” TALPASSY 1975, i. m. 40, 91. (Idézet: utóbbi.)

⁶¹ Különösen kontrasztos mindez, ha összevetjük a Központi Sajtóvállalat helyzetével. A *Nemzeti Újság* 21–24 000, az *Új Nemzedék* 77–85 000 példányban jelent meg 1934-ben, a vállalat tartozása pedig „összesen 448 ezer pengőre rúgott.” KLESTENITZ Tibor, *A Központi Sajtóvállalat Gömbös Gyula miniszterelnöksége (1932–1936) idején = Médiatörténeti tanulmányok*, szerk. Klestenitz Tibor, Sz. Nagy Gábor, Bp., 2015, 204.

⁶² „A lapot ugyan az Athenaeum nyomdája ingyen állította elő, de cserébe Zsilinszkynek cikkeket kellett írnia. Igaz, ezért a tiszteletdíjat Zilahy Lajostól megkapta.” SEBESTÉNY 1988, i. m. 135–136.

⁶³ KODOLÁNYI 1968, i. m. 374, 407–408.

A nyilvánvaló nehézségek ellenére a *Szabadság* – az NRP külpolitikai orientációjának megfelelően – franciaországi melléklapot is indított *Párizsi Magyar Figyelő* címmel, egy ambiciózus párizsi magyar ügyvéd, Nyitrai Elek szerkesztésében. A lap azonban tiszavirág életűnek bizonyult, mindösszesen hét számot ért meg és 1935-ben már nem tudunk megjelenéséről.⁶⁴ Szintén „külföldön élő véreink számára” készült a francia fővárosban működő „Magyar Ház” megbízásából az 1935-ös *Párizsi Magyar Évkönyv*, melynek összeállítója az NRP egyik fő mecénása, Varga Albert festőművész volt.⁶⁵ A népi Magyarországot – Kodály és Bartók munkásságának ismertetésével is – propagáló naptár többek között Reményik Sándor, Erdélyi József, Zilahy Lajos, Szabó Lőrinc, Féja Géza, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, József Attila, Tamási Áron, Simándy Pál, Szabó Pál, Sértő Kálmán, Kodolányi János, Sinka István, Nagy Lajos, Talpassy Tibor és Kertész Dániel írásaival, valamint Buday György metszeteivel jelent meg, a kiadvány elején olvasható köszöntőt pedig Bajcsy-Zsilinszky Endre jegyezte.⁶⁶ Nem mellékes körülmény, hogy a *Szabadság* mellett párizsi tudósító is dolgozott az igen lelkes Szilágyi József személyében, aki megkísérelte a francia Népfront felé irányítania a pártvezér figyelmét – nem túl sok sikerrel.⁶⁷

A „Kenyeres-Kaufmann-ügy”

Az 1935 tavaszára kiírt választások előtt Bajcsy-Zsilinszky először néhai pártvezérével, az aktuális miniszterelnökkel egyezkedett, ám Gömbös 1934 végén tett nagyvonalú ajánlatát 1935 márciusában újrafogalmazta, s immáron a pártfeladást nevezte meg a biztosított – immáron csupán 3–4 mandátumban maximalizált – képviselőség áráként. Az ajánlatot Szabó Lőrinc közvetítette, Talpassy szerint az alábbi módon: „Ha ellenállsz, Bandi, ki fognak irtani a parlamentből.”⁶⁸ Bajcsy-Zsilinszky azonban ellenállt,⁶⁹ pontosabban a kormánypártba történő beol-

⁶⁴ Vö. SZILÁGYI József, *Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékezetére = Kortársak...* 1984, i. m. 309–311. – Nyitraival alighanem anyagi természetű problémák okozták a szakítást. Vö. *Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Kodolányi Jánosnak*. Időpont nélkül. Közli: VIGH 1986, i. m. 45.

⁶⁵ *Magyarország*, 1935. jan. 1., 6.

⁶⁶ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Köszöntés = Párizsi Magyar Évkönyv. Almanach Officiel de L'association Hongroise de France Paris, 1935*, Paris. Oldalszám nélkül. (A kiadvány üdvözlő sorait Dobai Székely Andor, a Franciaországi Magyar Egyesületek Szövetségének elnöke írta.)

⁶⁷ *Szilágyi József levele Simándy Pálnak*, Párizs, 1936. ápr. 27. = *Bajcsy-Zsilinszky levelezése*, MTA BTK TTI Könyvtár; *Szilágyi József levelei Bajcsy-Zsilinszky Endrének*, Párizs, 1936. szept. 18. és 1936. szept. 21. = *Uo.*

⁶⁸ TALPASSY 1971, i. m. 27.

⁶⁹ Gömbös „közvetett úton még az utolsó percben felajánlotta” Bajcsy-Zsilinszkynek „a *Budapesti Hírlap* főszerkesztői állását, vagy a varsói követi kinevezést, ha behódolna.” SEBESTÉNY 1988, i. m. 152. – Sőt, Bajcsy-Zsilinszky maga úgy emlékezett, „Mindenki tudta, hogy nekem felajánlották a *Budapesti Hírlap* főszerkesztőségét és egy kis alkudozással nem lett volna nehéz miniszteri tárcát szerezni, Antal Pista széltében beszélte, hogy még Eckhardt Tibor és én kellenék

adás helyett meglepő választási szövetséget kötött. Új szövetségesei az általa sokáig élesen szapult „oktobristák” lettek, jelesen Nagy Vince Függetlenségi 48-as és Kossuth Pártja, valamint a polgári radikálisok Zsolt Béla körüli csoportja.⁷⁰ A kormánypárt Tarpán egy ismeretlen „reformnemzedéket”,⁷¹ Kenyeres Miklóst jelölte ellene, akiről a *Szabadság* már a választás előtt elkezdett kompromittáló anyagokat publikálni, jóllehet Bajcsy-Zsilinszky szerint ezeket még „hetekkel a választás előtt” bizalmasan tudtára adta a miniszterelnöknek és a belügyminiszternek (többek között).⁷² Az ellenzéki politikusnak bizonyára nem lett volna ellenére egy csöndes, botránymentes és mindenekelőtt ellenjelölt nélküli szavazás, ehelyett azonban az ügy kiszivárogtatása következett be – későbbi újságközlések szerint már márciustól keringtek hírek Kenyeres „pettyes” múltjáról. Nem lehetett tovább várni, így egy héttel a választás előtt⁷³ a *Szabadságban* satirikus rigmusaival feltűnő Vér Andor vezetésével – és a születési anyakönyve-kért Máramarosszigetre is elutazó Patkós György közreműködésével – a nemzeti radikálisok megindították a sajtóhadjáratot. Hamarosan szalagcímek tudatták, hogy a kormánypárti jelölt egy zsidó rabbi fia, a valódi neve Kaufmann, mérnöki diplomája nincsen és a szénkormánybiztosságon is visszaélések fűződtek nevéhez.⁷⁴ A másik oldalon napirenden volt Bajcsy-Zsilinszky főkorteseinek (Tamási Áron, Féja Géza, Buza Barna, Nagy Ernő) kiutasítása és megfélemlítése, aminek következtében a pártvezér Kozmánál és Gömbösnél tiltakozott táviratilag. Nem sok eredménnyel tehetette mindezt, mert hamarosan egy református istentiszteletet is megzavartak a túlbuzgó csendőrök.⁷⁵ Végül Kenyeres Miklós 1919, míg Bajcsy-Zsilinszky 1510 érvényes szavazatot kapott, vagyis a kormánypárti jelölt került be a törvényhozásba.⁷⁶ Ráadásul hiába kampányolt a Biharban igen népszerű Juhász Nagy Sándor is mellette,⁷⁷ Bajcsy-Zsilinszky másik körzetében, De-

a rendszerbe, hogy egész más »hadihelyzetet« lehessen csinálni”. *Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Németh Imréhez*, 1937. febr. 8. Idézi: LACKÓ Miklós, *Az Új Szellemi Front történetéhez = Századok*, 1972, 4–5, 958.

⁷⁰ *8 Órai Ujság*, 1935. márc. 13. 2.

⁷¹ A Gömböst támogató fiatalokat tömörítő csoportról egyébként is igen negatív véleménnyel volt. Vö. vitéz BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Hát ez a „reformnemzedék”? = Magyarország*, 1935. márc. 1., 3.

⁷² *Magyarország*, 1935. máj. 14. o. n. – A *Szabadság* közölte is Bajcsy-Zsilinszky Gömbösnek 11 nappal a választások előtt keltezett levelét. *Szabadság*, 1935. máj. 19., 1–2.

⁷³ A közlések megindításának időzítésében Bajcsy-Zsilinszky kávéházi törzsasztalának („napkeleti bölcsek”) egyik prominense, Ajtay József segédkezett, aki közigazgatási bíró volt. TALPASSY 1975, i. m. 112–113.

⁷⁴ *Szabadság*, 1935. márc. 24. 7. – A születési bizonyítványt fakszimilében közli: *Szabadság*, 1935. máj. 26., 1.

⁷⁵ *8 Órai Ujság*, 1935. márc. 24. 6; vö. SIPOS Lajos, *Tamási Áron. Élet- és pályarajz*, Bp., Elektra, 2006, 97.

⁷⁶ SEBESTÉNY 1988, i. m. 154.

⁷⁷ FÉJA 1965, i. m. 352.

recskén is elbukott (Miskolczy István NEP-jelölt ellenében).⁷⁸ A többi kerületben sem jártak nagyobb szerencsével a nemzeti radikálisok, sőt a választási szövetség is összesen egy mandátumot eredményezett: Budapest északi kerületében jutott képviselőséghez a Kossuth Párt vezére, Ruppert Rezső.⁷⁹

Szabó Lőrinc üzenete tehát valósággá lett. Amikor Gömbös számára „nyilvánvalóvá vált, hogy Bajcsy-Zsilinszky nem hajlandó elveit és pártja függetlenségét feladni, büntetett: hatósági erőszakkal és választási csalással akadályozta meg, hogy Zsilinszky ismét választást nyerjen a tarpai kerületben.”⁸⁰ Még a *Manchester Guardian* is foglalkozott a politikussal, megállapítva, hogy Magyarországon „a külpolitikai irányzat valószínűleg nyíltabban németbarát lesz, mivel ennek fő ellenzője, Zsilinszky, a választások alkalmával kibukott.”⁸¹ A mérkőzésnek azonban még nem volt vége, mivel Kenyeres-Kaufmann ellen folytatódott a „hajszá”.⁸² Közlötték Tabéry Géának eredetileg a nagyváradi *Szabadságban* megjelent riportját, melyben a kormánypárti politikus határon túli rokonai tagadták meg antiszemitává „fajzott” véréket.⁸³ Kenyeres továbbra is tagadott,⁸⁴ ám május közepén kilépett az ellene belső nyomozást folytató NEP-ből.⁸⁵ S bár a karaktergyilkosság a két világháború közti politikában bevett módszer volt (maga Bajcsy-Zsilinszky sem ódzkodott tőle⁸⁶), az 1935-ös ügy valóságos sajtóháborút és több lovagias eljárást eredményezett, valamint a parlamentben is téma lett. Bajcsy-Zsilinszky Péchy László volt főispánnak pisztollyal, míg Horváth Dezső

⁷⁸ Miskolczy meggyőző fölényrel győzött (6150 vs. 2763). Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Bihar Vármegye T. H. Bizottsága Központi Választmányának iratai, Szavazási jegyzőkönyvek: 1935. A–ZS. IV. B. 403. 13; Szavazási jegyzőkönyvek: 1935. A–ZS. IV. B. 403. 13. – A hivatalos dokumentum nem tudósít komolyabb visszaélésekről. A kampány során azonban itt is napirenden voltak a kiutasítások. Bajcsy-Zsilinszky egy vértesi inzultus után Kozmánál interveniált, mivel „a csendőrök fellépése velem szemben nagymértékben tiszteletlen, a néppel szemben durva volt” – fogalmazott. *8 Órai Ujság*, 1935. márc. 28., 12.

⁷⁹ SEBESTÉNY 1988, i. m. 147–156.

⁸⁰ VONYÓ József, *Gömbös Gyula és a hatalom, Egy politikussá lett katonatiszt*, Akadémiai doktori értekezés, Pécs, 2015, 365.

⁸¹ Szemlézi: *MTI Bizalmas Értesítések*, 1935. ápr. 7., 273. sz.

⁸² Vö. pl. *Szabadság*, 1935. ápr. 28., 1–2. (Kenyeres Miklós néven választották Tarpa képviselőjévé Kaufmann Mózes), BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Büntető feljelentés Kenyeres-Kaufmann Miklós-Mózes reformképviselő ellen, Hamis névhasználat, címbitorlás, többrendbeli család és okirathamisítás miatt = Szabadság*, 1935. máj. 12., 1–2. – A cikk előzménye, hogy Kenyeres „szemenszedett rágalmaknak” nevezte a *Szabadság* vádjait, és ő maga is elégtétellel fenyegetőzött. *Budapesti Hírlap*, 1935. ápr. 28., 4. – Végül azonban Bajcsy-Zsilinszky tett újabb feljelentést ellene (hamis eskü miatt). *Az Est*, 1935. máj. 19., 2.

⁸³ *Szabadság*, 1935. máj. 5., 5.

⁸⁴ Nyilatkozatát közli: *Budapesti Hírlap*, 1935. máj. 5., 16.

⁸⁵ *Pesti Hírlap*, 1935. máj. 18., 3.

⁸⁶ Az 1931-es választások idején Bíró Imre Boldizsár kisgazdapárti képviselőjelöltről közölt cikket az *Előrs*, „kiderítve”, hogy az illető zsidó és Berger Jékevnek hívják valójában. A Kenyeres-Kaufmann-ügyhöz hasonlóan a delikvens születési anyakönyvi kivonatát is közlötték. *Előrs*, 1931. jún. 7., 3.

főszolgabírónak karddal szolgáltatott elégtételt, volt világháborús katonatársával, Mecsér Andrással pedig békésen intézték el az ügyet.⁸⁷ A kisgazdapárti Dinnyés Lajos Kozma Miklós belügyminiszternél interpellált az országgyűlésben,⁸⁸ ahol még az a furcsaság is megesett, hogy Peyer Károly szociáldemokrata vezér titulálta „galíciainak” a kompromittálódott NEP képviselőt.⁸⁹

A Kenyeres-Kaufmann-ügynek jelentős sajtóvisszhangja volt. A Bethlen-párti *8 Órai Ujság* a nemzeti radikálisokat támogatta az újabb és újabb gazdasági visszaélésekkel gyanúsított „reformpróféta” ellenében,⁹⁰ *Az Est*-lapok először kivártak, majd a „származási mítoszt” szolgáló bürokráciát ostromozták, a szabadságjogokat hangsúlyozták és a parlament tekintélye miatt követeltek „sürgős elintézészt”,⁹¹ egyúttal fájlalták Bajcsy-Zsilinszky bukását.⁹² A liberális *Ujság* nem tulajdonított különösebb jelentőséget az ügynek, mivel – kissé cinikus – véleményük szerint, ha mást állított volna jelöltként a kormánypárt, az is bekerült volna a törvényhozásba.⁹³ A kormánypárti sajtó, ha egyáltalán írt az ügyről, meglehetősen visszafogottan tette, és a bíróság kompetenciáját hangoztatta a politikum ellenében.⁹⁴ 1935-ben már a fiatal Zsilinszky publicisztikai pályáján egykoron fontos szerepet játszó,⁹⁵ immáron „átállított”⁹⁶ *Budapesti Hírlap* is határozottan Bajcsy-Zsilinszky ellen foglalt állást.⁹⁷ Természetesen a vicclapok is reflektáltak

⁸⁷ A fenti sorrendben: *Magyarország*, 1935. jún. 9., 13; *Magyarország*, 1935. jún. 20., 4; *Az Est*, 1935. máj. 23., 12. – A Péchy-ügyből kifolyólag Bajcsy-Zsilinszky 14 nap fogházat kapott, ami még külföldön is feltűnést keltett. (*Wiener*) *Sporttagblatt*, 1936. jún. 18., 8. – A politikus azzal védekezett, hogy „társadalmi kényszer hatása alatt állott”. *8 Órai Ujság*, 1936. jún. 18., 6.

⁸⁸ *KN*, 1935, I, 359–263. (1935. máj. 25.)

⁸⁹ *KN*, 1935, I, 240. (1935. máj. 20.) – „A közvéleményt megosztó”, „különös választási csaláshoz” dióhéjban: SÍPOS Péter, *Őrsékváltás szavazócédulákkal – 1935 = Parlamenti választások dióhéjban, 1920–2010*, szerk. Földes György, Hubai László, Bp., Napvilág, 2010, 176.

⁹⁰ *8 Órai Ujság*, 1935. máj. 14., 8; máj. 18., 3; máj. 19., 3 (Idézet innen.); máj. 28., 5.

⁹¹ *Pesti Napló*, 1935. máj. 14., 8; máj. 19., 1–2 (A búsuló Kenyeres); *Magyarország*, 1935. máj. 17., 1; *Az Est*, 1935. máj. 18., 2–3.

⁹² „Hiányzik az új parlamentből Zsilinszky Endre érdekes, fiatalos ősz feje, amelyben szinte vasércként izzanak mindig az új magyar reformeszmék, a különvélemény egyik legnyakasabb, leghajthatatlanabb és legönzettelenebb képviselője volt a régi Házban.” *Pesti Napló*, 1935. ápr. 2., 1.

⁹³ Vagyis „közéleti jelenségnek ez az eset nem válik be, legfeljebb kaszinóinak.” *Ujság*, 1935. máj. 17., 1.

⁹⁴ *Pesti Hírlap*, 1935. máj. 18., 3; máj. 19., 2.

⁹⁵ Rákosi Jenő szinte közvetlenül az 1911-es Áchim-ügy után nyúlt a fiatalember hóna alá, megnyitva előtte nagy presztízsű lapja hasábjait. Vö. BARTHA Ákos, *Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai szocializációja és 1919 előtti ideológiai portréja = Történelmi Szemle*, 2016, 2, 233.

⁹⁶ A politikai fajvédelmet ellenző néhai mesterével már a húszas évek elején megromlott Zsilinszky viszonya. A port Bethlennek is összerúgó Rákosi 1925-ben otthagya a *Budapesti Hírlap*ot és helyette a *Pesti Hírlap* főmunkatársa lett. SÍPOS Balázs, *Az (ellen)propaganda, Rákosi Jenő és a „keresztény kurzus”, 1919–1942 = Múltunk*, 2005, 3, 30. – A *Budapesti Hírlap* Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején kikerült Bethlen kezéből és a kormányfő szócsöve lett, jöllehet az új „dömpinglapokhoz” (*Uj Magyarország, Esti Újság, Függetlenség*) mérten ebbéli szerepe igen szerény volt.

⁹⁷ *Budapesti Hírlap*, 1935 szept. 10., 7.

a szenzációra a maguk módján, ahogyan a *Borszem Jankó*ban közölt „dühös duettből” (vagyis Bajcsy-Zsilinszky fiktív monológjából) és más élcelődésekből érzékelhetjük.⁹⁸

Bajcsy-Zsilinszky *Magyarországhoz* fűződő munkakapcsolata ekkor már semmiképp sem nevezhető kiegyensúlyozottnak. Leveleinek tanúsága szerint az 1935-ös választások után itt „megjelent cikkei csak részlegesen fedték álláspontját”, mivel közléseinél markánsabb németellenes kiállást és Gömbössel szemben határozottabb állásfoglalást szeretett volna. Mint Szabó Lőrincnek címzett 1935. május 8-i levelében – aligha félreérthető célzásokkal – fogalmazott, „nekem sem az új szellemi front iránt, sem a minőség-szocializmus, sem a kert-szocializmus, sem a németlászói egyéb »kiáramlások«, sem a reformkorszak egész rejtélyes terminológiája és filozopterségei iránt a világon semmi érzékem.”⁹⁹ Mégis maradt a lapnál, mely döntésében – képviselői fizetés híján – nyilvánvalóan anyagi szempontok is közrejátszottak. 1935. szept. 27-én kelt levelében őszintén fel is fedte helyzetét a költőnek: „ha nem volnék ilyen éhenkórász egzisztencia, bizony már régen megköszöntem volna a Magyarországnak irántam való mérsékelt vendégszeretetét.”¹⁰⁰

A nemzeti radikálisok a tarpai választási eredmény ellen petíciót indítottak, melyhez okkal fűztek nagy reményeket, ráadásul ezúttal sikerült jól felépített stratégiát választaniuk céljaikhoz. Elkerülendő ugyanis, hogy az elhúzódó eljárás ismét tetemes költségeket halmozzon fel, és ekképp megismétlődjön az 1926-os és 1929-es helyzet (vagyis a petíció kényszerű visszavonása), csupán Kenyeres-Kaufmann személyére koncentráltak a választási visszaélések helyett. Jól kalkuláltak: a beadvány bombaerős volt, főképp miután a belügyminisztérium megállapította, hogy a megválasztott kormánypárti képviselő nem is magyar állampolgár. A közigazgatási bíróság Bothos-tanácsa végül Kenyeres-Kaufmann Miklós (vagy inkább: Kahan Mózes Jakab) mandátumát 1935. november 11-én megsemmisítette. A peticionálok azon próbálkozása viszont, hogy automatikusan Bajcsy-Zsilinszkyt „jelentsék ki” képviselőként, zátonyra futott, vagyis a tarpai kerület készülhetett a pótválasztásra.¹⁰¹

Kenyeres-Kaufmann „villámkarrierje” azonban nem ért itt véget. Az igazi nevéét soha fel nem fedő néhai kormánypárti képviselőnek a Bothos-tanács után egy másik bíróság előtt is jelenése volt 1937 elején „12 rendbeli közokirathamisítás vétsége és kétféle csalás büntette” miatt,¹⁰² ahol első fokon félévnyi fegyház-

⁹⁸ HESZ Ferenc, *Dühös duett a Kenyeres-Kaufmann ügyben = Borszem Jankó*, 1935. jún. 1., 3; PALÁSTI László, *Zsilinszky sóhaja = Uo.*, 8; *Kenyeres Kaufmann új papája = Borszem Jankó*, 1935. júl. 1., 6 (név nélkül).

⁹⁹ LENGYEL András, *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a „Magyarország” kapcsolatához (1935–1936) = Magyar Könyvszemle*, 1980, 4, 371.

¹⁰⁰ *Uo.*, 373. Bajcsy-Zsilinszky cikkein érezhető az a – memoárirók által is említett – kettősség, miszerint bátrabban fogalmazott a *Szabadságban*, mint a *Magyarországban*.

¹⁰¹ SEBESTÉNY 1988, i. m. 159–161.

¹⁰² *Az Est*, 1937. jan. 2., 3–4; *Friss Újság*, 1937. jan. 12., 4. (Mindkét bírósági beszámoló rész-

büntetést kapott.¹⁰³ A nem mindennapi pályafutás nem csupán Bajcsy-Zsilinszkyt,¹⁰⁴ de Márai Sándort is írásra készítette¹⁰⁵ – mindketten kortünetként értékelték az esetet. Pedig a történetnek még mindig nem volt vége. Jóllehet Kenyeres büntetését több mint egyéves procedúra után megerősítették,¹⁰⁶ a politikai kalandor ahogyan jött, úgy távozott: 1939 januárjában „nyomtalanul eltűnt hathónapos büntetésének kitöltése elől.”¹⁰⁷

A pótválasztás

Az országos szenzációvá duzzadó, sőt – mint láthattuk – Romániában is hírré lett ügy az 1935-ös választások után egyre kínosabbá kezdett válni Gömbösnek, aki – Féja visszaemlékezése szerint – ismét Szabó Lőrincen keresztül kereste fel volt barátját. Ha hihetünk a *Viharsarok* írójának, a miniszterelnök a „hajsza” megszüntetése esetén hajlandó lett volna Bajcsy-Zsilinszky mandátumát biztosítani, aki azonban ezt az ajánlatot is elutasította,¹⁰⁸ és helyette a választásokon szintén csalódott Eckhardt Tibor kisgazdavezér felé közeledett, az összefogás fontosságát hangsúlyozva.¹⁰⁹ Ellenjelöltül a kormánypárt egy „régí ismerőst”, Konkoly-Thege

letes és fotóval ellátott.) – *A Magyarország a tárgyalást címlapon hozta: Magyarország*, 1937. jan. 12., 1–2. és 15 („Kenyeres-Kaufmann nagy okirathamisítási bűnpere a bíróság előtt”); vö. *Pesti Hírlap*, 1937. jan. 12., 5.

¹⁰³ *Friss Újság*, 1937. jan. 28., 3; *Pesti Hírlap*, 1937. jan. 28., 5.

¹⁰⁴ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Kenyeres-Kaufmann és kora = Szabadság*, 1937. jan. 31., 1–2. – A politikus kifejtette, hogy „minden korszaknak olyan zsidósága van, amelyet megérdemel” és a tökéletes asszimilánsként dicsért Falk Miksától induló, Vázsonyi Vilmoson (akiben „már külön zsidó dolgok is megmozdultak”) át Kenyeres-Kaufmannig tartó lejtmenetről értekezett. Kenyeres szerinte „éber és kifinomult gettó-ösztöniségével” megérezte, hogy immáron elég a nacionalista-fajvédő máz és póz. Ez azonban már nem az ő szégyene (vagy a zsidóságé), hanem a „Rendszéré”, a „Korszaké” – moralizált Bajcsy-Zsilinszky.

¹⁰⁵ Az író némileg szelídebben, de kritikusan fogalmazott: „A szelekció nagy ügye az, amely joggal foglalkoztatja ez eset ürügyén azt a társadalmat, amely megrettenve látja, hogy átváltozó bűvészek törvénytervezetekkel a finom aktatáskában járkálhattak fel a miniszterelnökségre, egy korszakban, amely öntelten és harsányan hirdette magáról, hogy megreformálja a korhadt magyar közéletet. Korhadtabbat, mint ez a Kenyeres, gyanúsabb reformot, mint amelyet ez a Kaufmann rejtegetett az aktatáskában, elképzelni is nehéz; s ez volt a szellem, a bűvész aktatáskájának szelleme, amelyből az ország egyetlen polgára sem kér többé; a Kenyeresek éppen olyan kevéssé, mint a Kaufmannok.” MÁRAI Sándor, *A bűvész = Pesti Hírlap*, 1937. jan. 31., 5–6.

¹⁰⁶ „CSONGOR”, *Szegény Náthán = 8 Órai Újság*, 1938. jan. 12., 3; vö. *Az Est*, 1938. jan. 12., 3.

¹⁰⁷ *Az Est*, 1939. jan. 6., 6; *Friss Újság*, 1939. jan. 6., 6.

¹⁰⁸ FÉJA 1982, i. m. 121–124.

¹⁰⁹ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Hiányok az ellenzéken = Szabadság*, 1935. jún. 9., 1; Uő, *Összefogást az új politikai barbárság ellen! = Szabadság*, 1935. júl. 7., 1–2; Uő, *Mozduljon meg az ellenzék! = Szabadság*, 1935. aug. 25., 1–2; Uő, *Miért történelmi parancs az ellenzék összefogása? = Szabadság*, 1935. nov. 10.

Kálmán nyugalmazott ezredes, a *Felsőházi Napló* szerkesztőjét jelölte.¹¹⁰ A választási kampány még Bajcsy-Zsilinszky későbbi nyilatkozata szerint is „egészen a választás előtti napig nyugodtan és békésen bonyolódott le”,¹¹¹ noha a pártvezér most sem mulasztotta el leveleivel bombázni a hivatalosságokat, köztük régi barátját, Kozma Miklós belügyminisztert, megállítandó a „kortéziát”. Az ajánlási ívek mindenestre nem sok jót ígértek, mivel ezúttal feleannyi támogatót sem sikerült szerezni, mint a NEP-nek.¹¹² A nemzeti radikálisok azonban minden követ megmozgattak, és igen illusztris politikuskárdát sikerült felvonultatniuk a körzetben. Bajcsy-Zsilinszkyt – saját hívein kívül – a helyszínen támogatta Eckhardt Tibor, Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Dinnyés Lajos, Ruppert Rezső, gróf Apponyi György, Griger Miklós, Berki Gyula, Matolcsy Mátyás és Nagy Ernő is,¹¹³ többük a *Szabadságban* is közölt cikket ekkor.¹¹⁴ Vagyis a nemzeti radikális vezér mellett kiszegedapártiak, liberálisok, legitimisták és Bethlen-pártiak is kiálltak.

Bajcsy-Zsilinszky Beregsurányban – nem meglepő módon – az összefogás szükségességét hirdetve kritizálta a kormány németbarát külpolitikáját. De nem csak azt. Mint fogalmazott, „a Gömbös-rendszer megbuktatása azért fontos, mert egyre inkább csúszunk a diktatúra felé, márpedig a nemzet ősi alkotmányát és szabadságát nemcsak fenntartani kell, hanem továbbfejleszteni.”¹¹⁵ A *Népszava* már november 19-én arról tudósított Bajcsy-Zsilinszky népszerűségét hangsúlyozó cikkében, hogy „Kenyeres-Kaufmann volt kerületében már dühöng a választási harc”, valamint nemzeti radikálisokat sújtó letartóztatásokról és zaklatásokról is értekeztek.¹¹⁶ A kormánypárt és a hozzá lojális közigazgatás valóban magasabb fokozatba kapcsolt az utolsó napokban. Fő módszerük ezúttal is a „hideg terror” volt, vagyis a megvesztegetések, megfélemlítések és a különböző kellemetlenkedések,¹¹⁷ noha az egyik kormánylap szerint a nemzeti radikális kortések fejtették ki a „legféktelenebb izgatást és terrort” a körzetben.¹¹⁸

A három választásról (1931, 1935a, 1935b) Ruszoly József által készített adattár jól tükrözi, hogy a nemzeti radikális vezér bázisa főképp a körzet központjára, Tarpára szorítkozott. A kisebb, még beregi viszonylatban is elhagyatottabb községeken jóval kevésbé tudták megszólítani a lakosokat, akik a nyílt választás miatt is ódzkodhattak

¹¹⁰ SEBESTÉNY 1988, i. m. 164–168. (Konkoly-Thege nyert 1929-ben Bajcsy-Zsilinszky ellenében Tarpán.)

¹¹¹ Közli: *Ujság*, 1935. dec. 3., 4.

¹¹² SEBESTÉNY 1988, i. m. 164–166.

¹¹³ *8 Órai Ujság*, 1935. nov. 23., 4; *Pesti Napló*, 1935. nov. 26., 6.

¹¹⁴ Vö. *Szabadság*, 1935. nov. 17.

¹¹⁵ *8 Órai Ujság*, 1935. nov. 23., 6. – Bajcsy-Zsilinszky tarpai beszédéhez: *Ujság*, 1935. nov. 26., 2.

¹¹⁶ *Népszava*, 1935. nov. 19., 8.

¹¹⁷ Vö. BERKI Gyula, *Mi történt Tarpán?* = *8 Órai Ujság*, 1935. dec. 5., 3. Továbbá: *Az Est*, 1935. dec. 3., 1. és 13; *Friss Újság*, 1936. okt. 20., 2. és okt. 21., 2; *Magyarország*, 1936. okt. 21., 3–4; *Népszava*, 1936. okt. 20., 6.

¹¹⁸ *Budapesti Hírlap*, 1935. nov. 26., 4.

a vállalt ellenzékiiségtől.¹¹⁹ Valószínűleg Féja Géza visszaemlékezése sem nélkülöz minden alapot az 1935-ös pótválasztáson az ellenzéki érzelmű helybélieknél tapasztalt fásultságról és kiábrándultságból,¹²⁰ hiszen a körzetben hat év alatt négy választást rendeztek, melyből hármat Bajcsy-Zsilinszky megpeticionált. A részvételi arányok azonban egyáltalán nem támasztják alá, hogy az apátia általános lett volna. 1931-ben 94%, 1935-ben pedig először 98%, majd 97% fölötti részvételt hozott a voksolás.¹²¹

Ami a végeredményt illeti, Bajcsy-Zsilinszky Endre a november 25-én megrendezett pótválasztáson szoros küzdelemben, 69 „szótöbbséggel” alulmaradt a kormánypárti jelölttel szemben.¹²² Az eseménnyel vezető helyeken foglalkoztak a napilapok. *Az Est* címlapján hirdette, hogy „soha többé nyílt választás”¹²³ és hasonló szellemben írt nemcsak a két testvérnap (*Magyarország*,¹²⁴ *Pesti Napló*¹²⁵ – utóbbi helyen Friedrich István), de *A Reggel*,¹²⁶ a *Pesti Hírlap*¹²⁷ és a maga élcelődő módján az *Ujság* is.¹²⁸ A *8 Órai Ujság* a legtöbb értékeléshez hasonlóan Bajcsy-Zsilinszky puritánságát és becsületességét hangsúlyozta, valamint a kormánypárt kisstílűségét kritizálta, ám már arról is tudósított, hogy a „tarpai választókerület ellenzéki érzelmű választói természetesen petícióval támadják meg a mandátumot”.¹²⁹ Velük szemben a *Budapesti Hírlap* először arról adott számot, hogy a „közigazgatási hatóságok a legteljesebb pártatlansággal biztosították a választás sima előkészítését és lefolyását”,¹³⁰ címlapon

¹¹⁹ RUSZOLY József, *Derecske és Tarpa: Bajcsy Zsilinszky Endre választási küzdelmeinek történetéhez* 3. = *Napjaink*, 1986, 9, 20–21.

¹²⁰ FÉJA 1982, i. m. 124–126. Ugyanakkor korabeli lelkes hangvételő riportjában még „szűfolt tarpai gyűlésről” értekezett Féja. FÉJA Géza, *Tarpa népe Zsilinszky Endre mellett*, Magyarország, 1935. nov. 26. 5.

¹²¹ RUSZOLY 1986, i. m. 20.

¹²² SEBESTÉNY 1988, i. m. 166–168.

¹²³ *Az Est*, 1935, dec. 3., 1.

¹²⁴ *Magyarország*, 1935. dec. 3., 1.

¹²⁵ FRIEDRICH István, *Tarpa után = Pesti Napló*, 1935. dec. 4., 1.

¹²⁶ Sőt, a lap szerint „itt volna az ideje, hogy az ellenzék nyílt kerületekben ne állítson jelöltet, mert úgysis hiábavaló”. Szemlézi: *MTI Magyar lapszemle*, 1935. dec. 2., 13.

¹²⁷ *Pesti Hírlap*, 1935. dec. 3., 1.

¹²⁸ *Ujság*, 1935. dec. 3., 1. – A lap az első bukás után is címlapon vállalt szolidaritást a politikussal, leszögezve, hogy bár „nagyon is nem egy táborban” vannak vele, sajnálják, hogy „Zsilinszky Endre nem került a képviselőházba és kilépett abból a rendből, melybe magyar erények nyitottak neki ajtót.” *Ujság*, 1935. ápr. 6., 1. – Bajcsy-Zsilinszky ugyanis demonstratív módon kilépett a Vitézi Rendből. Vö. BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, „Leteszem vitézi rangomat”, *Bajcsy-Zsilinszky Endre levele vitéz Igmándy Hegyessy Géza testőrezredeshez, a Vitézi Rend ügyvezető törzskapitányához = Szabadság*, 1935. ápr. 7., 1–2. – Ungváry Krisztián szerint mindegyre Kenyeres-Kaufmann zsidó származása miatt került sor. UNGVÁRY Krisztián, *A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérése, Diszkrimináció és társadalompolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944*, Bp., Jelenkor, 2016, 196. – Bajcsy-Zsilinszkyt azonban valójában az sértette, hogy a többszörös csalással mandátumhoz jutó, zsidó származású ellenjelöltje „régifajvédőnek” adta ki magát. A lemondás fő oka pedig nem ez, hanem a vitézek kortes-szolgálatra történő befogása volt.

¹²⁹ *8 Órai Ujság*, 1935. dec. 3., 1.

¹³⁰ *Budapesti Hírlap*, 1935. dec. 3., 3.

pedig a rossz társaságba keveredett, egykori jobboldali „reménységet” kapacitáltak a visszatérésre arra „a tiszta, nyílegyenes útra, amelyen másfél évtizeddel ezelőtt olyan szép reménységre jogosító körülmények között elindult.”¹³¹

Bajcsy-Zsilinszky már másnap reagált a *Magyarország* hasábjain. Beszédes című cikke egyértelművé tette, hogy immáron nem tartja magát a jobboldal táborába tartozónak. Ám az újabb választási vereséget követően is megerősítette nézetét, miszerint „a magyar politikai feladatoknak (...) jobboldaliságra és baloldaliságra való kezdetleges és politikai múltunkhoz, kultúránkhoz méltatlanul szimplista leegyszerűsítése” német import, „lári-fári”. S bár a Bajcsy-Zsilinszkyre vonatkozó szakirodalom egyik megingathatatlan tünő tézise szerint az 1935-ös bukás „határozott balra át”-ot¹³² eredményezett pályáján, saját maga ezt másképp gondolta: „Én az ő jobboldaliságukkal szemben sohasem baloldalt hirdettem, mert az ilyen üres és nehezen megfogható szavakban nem hiszek, ilyen silány politikai fogalmazás ellen egész valóm mindig tiltakozott.”¹³³

Tény ellenben, hogy náciellenes és mély szociális érzékenységről tanúbizonyságot tevő parlamenti felszólalásaira már 1931 és 1935 között is főként a baloldali padsorok felől érkeztek tetszésnyilvánítások.¹³⁴ E tekintetben elgondolkodtató a *Pesti Napló* 1935 elején született cikke, abból a korszakból, amikor a Kisgazdapárt és az NRP még kifejezetten rossz viszonyban volt egymással. A névtelen szerző a magát reformernek nevező Eckhardt és a nemzeti radikális vezér aktuális hírlapi csörtéje kapcsán így elmélkedett: „Ami másutt komótos tempójú reform, nálunk radikalizmusnak hat és Zsilinszky Endre is, ha az angol alsóházban vagy a francia kamarában ülne, programjával nagyon szépen elférne a jobboldalon. Például azon az angol jobboldalon, amelynek élén – MacDonald van. Ha tehát Zsilinszky Endre a maga reformtörekvéseit radikalizmusnak mondja, nem fogalomzavarban szenved, hanem egyszerűen hozzáigazodik a mi kis glóbuszunk külön akusztikájához és külön optikájához.”¹³⁵

Pártfűzió

Bajcsy-Zsilinszky az újabb bukás után továbbra is az összefogás szükségessége mellett érvelt saját lapjában.¹³⁶ Ez az „összefogás” immáron egzisztenciális

¹³¹ *Budapesti Hírlap*, 1935. dec. 3., 1. (Ki bukott meg Tarpán?)

¹³² VIGH 1992, i. m. 160. és 174; vö. SEBESTÉNY 1988, i. m. 186.

¹³³ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Üzenetem a „jobboldalnak” = Magyarország*, 1935. dec. 4., 5. – Bajcsy-Zsilinszky csúsztat, hiszen még 1930 őszén is „bal-” és „jobboldali” alapon kategorizálta politikai ellenfeleit Kozma Miklóssal folytatott magánlevelezésében. Vö. BARTHA Ákos, *Bal vagy jobb? Németh László minőségyszocializmusa és Bajcsy-Zsilinszky Endre nemzeti radikalizmusa = Forrás*, 2017, 2, 40–58.

¹³⁴ VIGH 1992, i. m. 133. – Ezt az állítást a képviselőházi napló megerősíti.

¹³⁵ *Pesti Napló*, 1935. jan. 5., 11.

¹³⁶ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Közös ellenzéki programot = Szabadság*, 1935, dec. 15., 1–2.

és pártszempontból is egyre halaszthatatlanabbnak mutatkozott és a *Szabadság* eladási listái sem tanúskodtak másról. A memoárok szerint a lap akkor futott igazán, amikor a politikus valamilyen okból kifolyólag reflektorfénybe került, vagyis a hozzá kapcsolódó országos szenzációk alkalmával. Ilyenből azonban jó, ha évente egy akadt. 1933-ban a Bleyer-affér,¹³⁷ 1935-ben a tárgyalt Kenyeres-Kaufmann-botrány, 1936-ban pedig a Rajniss-ügy dobhatta meg a lap eladási adatait.¹³⁸ Utóbbi eset ráadásul már a parlamenti nyilvánosság fájó hiányáról is tanúskodott, amellet, hogy Bajcsy-Zsilinszky kormánykapcsolatainak továbbélését és politikai ambícióival szorosan összefüggő, sajátos újságírói gyakorlatát is bizonyítja. A Rajniss-ügy háttere Peyer Károly parlamenti beszéde 1936 májusában, melyben a szociáldemokrata honatya azzal vádolta meg a kormánypárti Rajniss Ferencet, hogy német pénzből finanszírozza politikai működését. Peyer állítását nem ismételte meg a parlamenten kívül, így rágalmazás miatt harminc napra kitiltották a képviselőházból. Beszéde után három nappal (1936. május 8-án) állt elő szociáldemokrata képviselőtársa, Györki Imre egy kalandos utat bejárt, fenti témában kelt levéllel, rajta az *Uj Magyarország* két belső munkatársának, Barasits Tivadarnak és Rajniss Ferencnek az aláírásával. Mint utóbb kiderült, a dokumentumot egy Nagy István nevű személy juttatta el (Simándy Pál közbenjárása nyomán) Bajcsy-Zsilinszkyhoz a Modern kávéházban. Noha az NRP vezére az *Esti Kurír* cikkéből¹³⁹ ekkor már tudta, hogy forrása egy betörésekre szakosodott néhai banktisztviselő, ám bízott benne, hogy Nagy új „munkája” közben „találta” a levelet az *Uj Magyarország* szerkesztőségében. Az írást mindenesetre átadta Kozma Miklós belügyminiszternek, sőt később Kánya Kálmán külügyminiszterrel is konzultált. Ám mivel a miniszterek újból és újból óvatosságra intettek, a nemzeti radikális politikus visszakérte vélt bizonyítékát, majd átadta azt a szociáldemokrata pártnak, akik az országgyűlésben nyilvánosságra hozták a dokumentumot.¹⁴⁰ Az ügyből rögvest országos botrány kerekedett szalagcímekekkel, újabb „fotókó-

¹³⁷ 1933. május 9-én a kisebbségi jogok elsinkófálása miatt elkeseredett és igazát immáron a német nemzetiszocializmustól remélő Bleyer Jakab kisebbségi politikus (egyetemi professzor) emelkedett szólásra a parlamentben. Bleyer beszédében a divatosnak mondott „magyar faji gondolatot” szembeállította a honi németiség identitásával és a magyarosítás miatt kétségesnek nevezte a honi németiség államhűségét, sőt a magyar revízió ügyének sikerességét is ehhez a problémához kötötte. Bajcsy-Zsilinszky folyamatos közbeszólásaival élesen támadta a szónokot, aki lovagias elégtételt kért (majd kapott) ellenfelétől. Az affér komoly visszhangot váltott ki, sőt kisebb diplomáciai konfliktus is kerekedett az ügyből. TILKOVSKY Loránt, *Német nemzetiség – magyar hazafiság*, Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből, Pécs, JPTE TK, 1997, 69–71.

¹³⁸ TALPASSY 1975, i. m. 156.

¹³⁹ *Esti Kurír*, 1936. ápr. 10., 4.

¹⁴⁰ Vö. BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *A Rajniss-levél hiteles története = Szabadság*, 1936, máj. 17., 1–2.

piával”, írásszakértők bevonásával¹⁴¹ és parlamenti interpellációval.¹⁴² Az eset végkifejleteként Nagy Istvánt két évre ítélték „üzletszerű lopásért”, Nagy a hamisítást is elismerte, az ügyészség pedig „megállapította, hogy a nyomozás során egyetlen adat sem merült fel arra, hogy Rajniss Ferenc az ügynevezett memorandum készítésében az erre vonatkozó tárgyalásokon részt vett, vagy arra, hogy az ügynevezett memorandumot vagy leveleket aláírta volna.”¹⁴³ Bajcsy-Zsilinszky 1937 februárjában nyilvánosan is bocsánatot kért Rajnissától.¹⁴⁴

Mint a fentiekből is érzékelhető, a mandátumnélküliség lehetetlen helyzetbe hozta az NRP-t és vezérét, aki cikkeiben elég visszhangtalanul szidta a gazdavédelmi programot, a hitbizományi reformot és a telepítési javaslatot,¹⁴⁵ többek között. A külpolitikai események sem látszottak alátámasztani régóta hangoztatott, a kortársak többsége számára alighanem már-már monomániákus rögeszmének tűnő nézeteit. Különösen kellemetlen volt számára az „olasz–német barátkozás”,¹⁴⁶ vagyis a „Róma–Berlin tengely”,¹⁴⁷ de valószínűleg a francia „kibontakozást” sem a Blum-féle népfrentkormányval képzelte el a Xavier Vallat iránt rajongó politikus.¹⁴⁸ Ami a belpolitikát illeti, Bajcsy-Zsilinszky jó véleménnyel volt Gömbös betegsége idején Darányi Kálmán helyettes miniszterelnök „józan és hűvös, minden irányban rokonszenves, szolid egyéniségéről” és a kormánypárti „centrumra” építve remélte a Mecsér–Marton-féle „turbulens kisebbség” visszaszorítását a NEP-ben.¹⁴⁹ A hamarosan miniszterelnökké előlépett Darányit melegen üdvözölte új hivatalában is, nem kevés reményt táplálva az újdonsült kormányfő iránt.¹⁵⁰ Elvárásait hamarosan külön cikkben részletezte, elsősorban

¹⁴¹ *Pesti Hírlap*, 1936. máj. 17., 2. és máj. 19., 4; *Népszava*, 1936. máj. 13., 1; máj. 17., 1. és 1936. máj. 23., 5; vö. *Szabadság*, 1936. máj. 24., 14; *Friss Újság*, 1936. máj. 24., 6; *Az Est*, 1936. máj. 19., 3; *Ujság*, 1936. máj. 19., 5.

¹⁴² NN 1935, VIII, 105–108. (1936. máj. 20.)

¹⁴³ *Ujság*, 1936. máj. 30., 6.

¹⁴⁴ *Magyar Országos Tudósító*, 1937. febr. 10., 4. törvényszéki kiadás. Vö. BARTHA ÁKOS, *Náci-vadászat „kasszafűrókkal” és „léleklátókkal”, Az 1936-os Rajniss-ügy (I–II.) = Kommentár*, 2017, 2–3, 29–41. 32–44.

¹⁴⁵ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Még mindig nagybirtokvédelem? = Magyarország*, 1935. okt. 24., 5; Uő, *Az a bizonyos „új világ” a gazdavédelemben = Magyarország*, 1935. nov. 9., 5.

¹⁴⁶ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Az olasz–német barátkozás mérlege magyar és nemzetközi szempontból = Magyarország*, 1936. okt. 30., 5.

¹⁴⁷ Bajcsy-Zsilinszky Ulain Ferenc egyik 1919 végi vagy 1920 eleji előadásától származtatja a Mussolini által népszerűvé tett kifejezést. BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Utazás a „tengely” körül = Magyarország*, 1936. dec. 15., 7; vö. Uő, „Róma–Berlin tengely?” = *Szabadság*, 1936. júl. 19., 1–2.

¹⁴⁸ Ehhez részletesen: BARTHA ÁKOS, *Bajcsy-Zsilinszky Endre politikai ideológiája a harmincas évek első felében = Aetas*, (megjelenés alatt)

¹⁴⁹ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *A belpolitikai kibontakozás a kormánypárt centrumának kezében = Magyarország*, 1936. szept. 22., 7.

¹⁵⁰ „Megmarad a titkos választói jog oly régi (...) ígérete is, de egy percig sem kétséges, hogy Darányi ezt az ígéretet be is fogja váltani.” BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Marad az irány, de... = Magyarország*, 1936. okt. 23., 7; vö. Uő, *Darányi programja = Szabadság*, 1936. okt. 18., 1–2. – Év

az alkotmány tekintélyének helyreállítására, a csinovnyikszellem megszüntetésére és „a közigazgatás pártpolitikai fölszabadítására” helyezve a hangsúlyt.¹⁵¹ Bizakodása ellenére azonban ekkor már nem a kormánypárt jelentett számára alternatívát.

A fenti tézis elég hamar nyilvánvalóvá vált. Rassay Károly lapja, az *Esti Kurír* már 1935 júliusában helyet adhatott a beszédes, *Egységes ellenzéki frontot sürget a felsőházi ellenzékől a szociáldemokratákig Bajcsy-Zsilinszky Endre* című interjújának. Ebben a politikus leszögezte, hogy „száz százalékig szemben áll” Gömbössel, mert „politikáját alapján elhibázottnak” tartja. A kibontakozást illetően megemlítette, hogy „hosszú idő múltán” találkozott Eckhardt Tiborral,¹⁵² akinek üdvözölte egész ellenzékre vonatkozó „meg nem támadási” tervét. Sőt, „arról is beszélgettünk Eckhardttal – folytatta –, hogy nem lehetne-e szorosabb együttműködést létrehozni az ellenzék sorai között”. Bajcsy-Zsilinszky közös nevezőnek az alkotmányvédelmet és a „titkos választói jogot” tekintette, aminek alapján „egészen a szociáldemokratákig meg lehetne és kellene teremteni az együttműködés arcvonalát.”¹⁵³ Mint láthattuk, az együttműködés a tarpai pótválasztáson a személyes támogatásra is kiterjedt. Bajcsy-Zsilinszky 1936-ban adta vissza a kölcsönt Eckhardtnak, előbb a lengyeltóti (itt Gaál Gaszton fiát, Gaál Olivért támogatta),¹⁵⁴ majd a szigetvári választókerületben, ahol a kiszegzdavezérrel kampányolt a közös ellenzéki jelölt mellett.¹⁵⁵

Egy csendőrségi jelentés szerint a mandátum nélküli politikus Matolcsy Mátyás felé is tájékozódott,¹⁵⁶ de megtalálta az összhangot a kormánypártból kilépett Bethlen Istvánnal is. 1936 októberében az NRP aktuális pártvacsoráján megjelentek a Deák Ferenc Társaság fiataljai, akik rögvést aláírást – Bethlen által is vállalt – „választójogi kiáltványukat” a zsilinszkyánus ifjakkal.¹⁵⁷ A pártvezér ekkorra már ismét egy platformra került „István gazdával”¹⁵⁸ és igen megértő volt a „hatalmas tömegekkel” rendelkező Független Kiszegzdapárt vezetőjének,

végén is úgy vélte, Darányi a „leghatározottabb formában foglalt állást a tiszta népképviselési gondolat mellett”. Uő, *Választójog és stréberség = Szabadság*, 1936. dec. 13., 1.

¹⁵¹ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Mit várunk Darányitól?* = *Magyarország*, 1936. okt. 25., 5.

¹⁵² A két politikus kapcsolata az 1935-ös választás előtt kimondottan rossz volt. Megegett, hogy a kiszegzdák lapjában „Erzsébet körúti Dózsának” titulálták Bajcsy-Zsilinszkyt, utalva a politikusnak *Az Est*-korszernhez fűződő kapcsolataira. Vő. PÁCNER Jenő, *Az Erzsébet körúti Dózsa = Független Kiszegzda*, 1934. szept. 16., 2.

¹⁵³ *Esti Kurír*, 1935. júl. 9., 7.

¹⁵⁴ *8 Órai Ujság*, 1936. febr. 8., 12.

¹⁵⁵ *8 Órai Ujság*, 1936. ápr. 9., 5.

¹⁵⁶ Csendőrségi jobboldali összesítő, 1936. márc. 20. (Kézzel írt másolatok.) Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. VI. 698. Domokos József 168. ö. e. (Az ugyanitt található 1936. október 2-i jelentés szerint Eckhardt minisztersége esetén párizsi követséget ajánlott fel Bajcsy-Zsilinszkynek.)

¹⁵⁷ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Bethlen István gróf és az alkotmányhű magyar ifjúság az általános titkos választójogért* = *Magyarország*, 1936. okt. 20., 5.

¹⁵⁸ Vő. pl. BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *A döntő kérdés, Ausztria függetlensége, Mozduljunk el a külpolitikai holtpontról* = *Magyarország*, 1936. jún. 7., 5; Uő, *Kikre célzott Bethlen István?* =

Eckhardt Tibornak korábban következetesen szapult „becsületes titkos” (tehát nem „általános, titkos”) választójogi tervezete iránt is.¹⁵⁹ Sőt, immáron Eckhardt külpolitikai elgondolásait („autonóm dunavölgyi konstrukció”) is egyetértőleg hivatkozta egyik cikkében.¹⁶⁰ A háttérben természetesen folytatódtak az egyeztetések és a lehetőségek felmérése.¹⁶¹ Utóbbiból nem sok adódott,¹⁶² főképp miután a tarpai pótválasztás eredménye ellen benyújtott keresetet a közigazgatási bíróság Bothos-tanácsa 1936 októberének végén elutasította,¹⁶³ és a peticionálókat 2800 pengő költségtérítésre ítélte.¹⁶⁴ Ezzel egy időben Bajcsy-Zsilinszky saját lapjánál is jelentős változások történtek. Mint *Az Est* 1936. október 11-én tudósított róla, „a *Szabadság* politikai hetilap felelős szerkesztését Serényi Gusztáv, az ismert gazdaságpolitikai publicista vette át. Vele együtt a *Szabadság* irányításában változatlanul részt vesz és feltűnést keltő bel- és külpolitikai vezércikkeit itt írja Bajcsy-Zsilinszky Endre, mint főszerkesztő.”¹⁶⁵ Serényi nemcsak a gazdasági ügyeket intézte, de saját cikkeivel is egyre sűrűbben örvendeztette meg a *Szabadság* olvasótáborát. Bajcsy-Zsilinszky írásai ekkoriban kis túlzással naponta követték egymást a *Magyarországban* – ugyanez természetesen saját hetilapjában nem valósulhatott meg. Ennek ellenére a *Szabadságban* továbbra is ő jegyezte szinte az összes vezércikket.

Bajcsy-Zsilinszky közeledése Eckhardthoz nem maradt titokban.¹⁶⁶ A *Pesti Napló* már több mint egy héttel az NRP fúziót tárgyaló pártértekezlete előtt hírül adta, hogy „Bajcsy-Zsilinszky Endre nemzeti radikális pártja beolvad a független kisczardapártba”.¹⁶⁷ Értesülésükkel nem is lőttek bakot, mivel december elején

Magyarország, 1936. júl. 26., 5; Uő, *Kié hát a Dunavölgye? Német célok, orosz tervek, magyar köteleességek = Magyarország*, 1936. aug. 23., 5.

¹⁵⁹ BAJCSY-ZSILINSZKY 1936, *Bethlen István gróf ...* i. m. 5. – Bajcsy-Zsilinszky ugyanakkor határozottan elvetette azt a választójogi tervezetet, melyben a középosztálybeli voksok négyszeres szorzóval számítottak volna. Uő, *Lázítani kell a többes szavazat ellen! = Szabadság*, 1936. nov. 22., 1–2.

¹⁶⁰ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *A magyar külpolitika útja = Szabadság*, 1936. nov. 8., 1–2.

¹⁶¹ Ezeket részletezi: SEBESTÉNY 1988, i. m. 178–181.

¹⁶² Bár a *Népszava* immáron arról írt, hogy Bajcsy-Zsilinszky „az utóbbi években teljesen a demokratikus politika irányába tolódott”, az MSZDP-vel nem történtek tárgyalások. *Népszava*, 1935. júl. 9., 5.

¹⁶³ *Az Est*, 1936. okt. 28., 1. és *Ujság*, 1936. okt. 28., 4.

¹⁶⁴ *Budapesti Hírlap*, 1936. okt. 28., 4.

¹⁶⁵ *Az Est*, 1936. okt. 11., 8.

¹⁶⁶ Ami a korabeli politikai hírszerzést illeti, nagy vihart kavart a NEP „defenzív osztályának” dolgozó magántisztviselő ügye, aki kifizetetlen számlái miatt beperelte a kormánypárt központját. *8 Órai Ujság*, 1936. jún. 9., 1. – A megfigyelték listáján Bajcsy-Zsilinszky is szerepelt, aki meglehetősen apatikusan nyilatkozott az üggyel kapcsolatban: „Én már nem is tudok nagyon felháborodni ezeken a dolgokon, annyira megszoktam, hogy például a telefonomat évek óta figyelik. Meg voltam győződve eddig arról, hogy figyelnek, most legfeljebb csak bizonyítékot kapok erről” – fogalmazott. *Magyarország*, 1936. máj. 28., 2.

¹⁶⁷ *Pesti Napló*, 1936. nov. 22., 10.

már a megtörtént fúzióról tudósíthattak. A Rékey Ödön elnökletével tanácskozó NRP-s pártválasztmány „titkos szavazással, egyhangúlag elfogadta” a csatlakozási javaslatot,¹⁶⁸ amit Eckhardt „pártja nevében örömmel vett tudomásul”. A formálódó „népi frontot” méltatva a kisgazdavezér immáron úgy vélte, tudta, „hogy előbb vagy utóbb együtt fogunk harcolni. A radikális pártban mindig csak a testvérpártot láttam, jellemes emberekkel találkoztam, ami nagyon fontos a mai politikai harcokban.”¹⁶⁹ Ezt követően a volt NRP tizenkét tagú küldöttsége tiszteletét tette a Független Kisgazdapárt helyiségében, bejelentendő a csatlakozást,¹⁷⁰ majd Bajcsy-Zsilinszky és Eckhardt közös nyilatkozattal pecsételte meg a fúziót,¹⁷¹ amihez „másfél esztendeje meghitt és kipróbált pártszövetség jól előkészítette a talajt”. Megállapították, hogy „a két párt egyformán szigorú alkotmányos és őszinte népi, agrárdemokrata elveket vall, s egyaránt a nemzeti önkormányzat becsületes kiépítésében látja a magyar nép jobb boldogulásának útját.” Leszögezték azt is, hogy a politikai magyar nemzet egyenrangú tagjának” tekintik „fajra, nemzetiségre, felekezetre való tekintet nélkül minden magyar állampolgárt, egyetlen föltételül szabván a feltétlen államhűséget. (...) Nincs különbség közöttünk abban a felfogásban sem – olvashatjuk a deklarációban –, hogy ugyanazokat a jogokat kell biztosítanunk a csonkahazai nemzeti kisebbségeknek, amelyeket mi az elszakított magyar kisebbségek számára követelünk.” Külpolitikai vonatkozásban a két pártvezér egyaránt tiltakozott bármiféle „külső, idegen befolyás, hatalmi, uralmi törekvés” ellen, ami megpróbálná „elszakítani bármelyik nemzeti kisebbségünket”. Célul tűzték ki „Dunavölgyének igazságos és ésszerű újjárendezését” is, „s annak kereteiben a trianoni békeszerződés békés revízióját, valamint a nemzet új elhelyezkedését az ősi állameszme, a magyar dunai elsőszülöttség és a dunai népek teljes egyenjogúsága alapján”.¹⁷²

1936 decemberére tehát – 1919 nyara után¹⁷³ – ismét Eckhardt Tibor vezérlete alá került Bajcsy-Zsilinszky Endre, aki év végi cikkében elhatárolódott úgy a „műmilitarizmustól”, mint a „pacifizmustól”, és a háborús hangulat ellenében a közelebről meg nem magyarázott „igazi béke” mellett tett hitet.¹⁷⁴ Nem tudta – nem tudhatta –, hogy igazi béke helyett minden korábbi szörnyűséget felülmúló háború fog következni hamarosan, melyben ő maga fogja beváltani 1933-as jóslatát, miszerint a „német világ” ellenében, ha szükséges, el kell menni „a golyóig és az akasztófaig!”¹⁷⁵ A parlament díszes üléstermében aligha sejthette, pontosan ez lesz saját sorsa bő tíz év múlva.

¹⁶⁸ *Pesti Napló*, 1936. dec. 1., 8.

¹⁶⁹ Mindkét idézet innen: *Pesti Hírlap*, 1936. dec. 2., 2.

¹⁷⁰ *Magyarország*, 1936. dec. 2., 7.

¹⁷¹ A fúzióról lásd: VIGH 1992, i. m. 171–174.

¹⁷² Közli: *Pesti Napló*, 1936. dec. 11., 6. és *Szabadság*, 1936. dec. 13., 9.

¹⁷³ Szegeden a külügyminisztérium Eckhardt vezetése alatt működő sajtóosztályán kapott beosztást. VIGH 1992, i. m. 56–57.

¹⁷⁴ BAJCSY-ZSILINSZKY Endre, *Örök béke vagy igaz béke = Magyarország*, 1936. dec. 25., 7.

¹⁷⁵ *KN*, 1931, XVII. 357. (1933. jún. 20.), vö. *Friss Újság*, 1933. jún. 21., 3.

BARTHA, ÁKOS

Le Parti Radical National et sa presse (1930–1936)

Le Parti Radical National fut fondée fin 1930 par Endre Bajcsy-Zsilinszky, qui venait de quitter le Parti Raciste. L'homme politique sans mandat de député, tout en conservant ses relations avec l'élite politique traditionnelle, a cherché des contacts au sein des nouvelles groupuscules anti-establishment. Cette dualité imprègne l'idéologie et la rhétorique des organes du PRN (*Előörs* [*L'Avant-garde*], *Szabadság* [*La Liberté*]). Dans mon étude, je suivrai des près la carrière personnelle de Bajcsy-Zsilinszky et l'histoire du parti jusqu'à l'adhésion de ce dernier au Parti des Petits Propriétaires. Dans mon analyse j'exploiterai les publications des partis politiques en question, les mémoires et les commentaires parus en divers organes de presse. J'insisterai aussi sur l'état financier des organes des partis politiques, de l'équipe (très composite) de collaborateurs et du rôle (ou plutôt des rôles) que le chef de parti a occupés dans la vie publique.

Keywords: History of civilisation, 20th Century, Hungary, Political Press (Journals: *Szabadság*, *Előörs*), Nemzeti Radikális Párt (National Radical Party)